

MIKÓ FERENC ÉS BIRÓ SÁMUEL
HISTÓRIÁJA BÁTHORI GÁBORRÓL

1606.

Két esztendő alatt való hadakozásai után, Bocskai Erdélyből, Magyarországból a németeket kitisztítván, derekas tanácskozásokkal Illyésházi István által, Rudolphus császárral a békeségről tractálni kezdé, Bécsbe rendeltetvén a tractatusnak helye. Sok disceptatiókkal *ultra citroque* agítáltván a dolog, tizenhét *conditiók* csinálásával, kire mind akkori császár, azután valók is kötelesek, a békeség végbe méne: hogy Magyarország a koronához visszaszálljon, Bocskai Istvánnak erdélyi fejedelemségben *absolutum dominiumja* legyen.

Mikoron immár sok fáradtsági után a békeségnek jó exitusával Bocskai Erdélybe jöni készülne, nem akará Isten, hogy békeséges fejedelemségében dominálhasson: élete elvégződék 26-dik Decembrisre virradólag Kassán. Im az Istennek csudálatosok az ő dolgai: mert ő tanácsa vala kiváltképen ama régi nagy uraknak ártatlan törvéntelen halála [1594-ben]. Nem szállhata vénséggel koporsójába, életének jobb korában hala meg; ki, mondotta *per veneficas artes*, ki, *per toxicum*; igaz-e, nem-e? Istennél az ítélet. Elég az, mihelyt megholt, Kátai Mihályt *cancellariusát*, ki megfogott vala ezen *suspició*kért, azt ottan a kassai piacon *diribról-darabra* aprították, vagdalták, hogy ő lött volna oka halálának. Ebben fő volt Szécsi György, ki akkori udvari főkapitánya volt, és az udvar népével ő cselekedte, cselekedtette.

Bocskai István, hogy életének vége elközelítését észébe vette volna, Homonnai Bálintot, ki mellette többet fáradott másoknál minden dolgokban, méltóbbnak is állítván arra való nézve egyebek felett, mint a nagy Alexander régenten *Perdicást*, maga helyébe az erdélyi fejedelemségre *commendála* testamentumában; minden gazdagságának, tárházának nagyobb részével meg is ajándékozá.

Bocskai István holta után Erdélyben praesideálván a gubernátorság tisztében Rákóczi Zsigmond, Kolosvárra az országnak generális gyűlést hirdete, communicálván az országnak Bocskai fejedelem halálát: hogy magokról provideáljanak, már interregnumban levén állapotjok, és Bocskainak is a fejedelemségről való dispositióját detegálá, ki maga után Homonnai Bálintot hagyta vala fejedelemnek.

1607.

Mindezeket mikor immár a státusok jól megértének, consultálódván egymással, mit kellene cselekdniek, és kit kellene Bocskai helyébe választaniuk: akkor fővebb, öregebb, tekintetesebb is levén az uri és nemesi rend között Sennyei Pongrácz és Szilvási Boldizsár, székelység között Dersi Petki János, ezeknek kiváltképen való affectusától, animusától, tetszésétől is meggyőzöttetvén minden rendek, egy suffragiumból választák fejedelemül a gubernátort Rákóczi Zsigmondot, kit, felkiáltván: Vivat! Vivat! Vivat! háromszor, annakutána solennitással, szállásáról a nagy-templomba hozák, és fejedelemségre megesküvék: onnan nagyobb solennitással vissza szállására kísérek.

Ebben ellentartó vala Iktári Bethlen Gábor, de nem sokad magával; mert ő akarja vala a fejedelemségre creálni akkor is Báthori Gábort, de nem succedála; szintén akkor kevés pártja levén, benne maradott, és ő rája egy nagy vasat verének; de jóakaró atyafiainak intercessiója által megszabadula kevés nap múlva.

Ezalatt a magyarországi uraknak nagy része, Bocskai Istvánnak tetemeit tisztességgel elkészítvén Kassán, felesen is kísérvén együtt Homonnai Bálinttal, úgy hogy Fejérvárra hozván a testet, a temetéssel együtt Homonnai a fejedelemségre emeltessék: az uj fejedelemnek hírének hallásával igen megütközvén, de azzal nem gondolván, utjokat continuálák.

De mikor az uj fejedelem megértette volna, sietséggel melléje híván a hadakat, minthogy a magyarországi urak felesen voltak, az udvari had is kísérvén a testet, félvén a temetés alatt valami csalárdságtól: Kornis Boldizsárt, több főembereket is választának vele, kitől megizenék Homonnai Bálintnak, hogy a test mellől maradjon el, és az udvari hadak is elmaradjanak, mert ha azt nem cselekszik, már országosan felülvén, a testnek eleibe megyünk, elveszszük tőlök; mi is, mint urunknak, fejedelmünknek hideg tetemének illendő becsületét megadjuk, tisz-

tességgel el is temetjük, de azon formán, mint ők hozzák, nem admittáljuk.

Mikoron azért Goroszlónál Kornis Boldizsár ezeket az uraknak proponáld, tanácsot tartván, Homonnai Bálint és némely seregek is elmaradának, Kővárba és Husztba menének; Kővárban levén kapitány Pernyeszi Gábor, Husztban Jósa Deák, Homonnainak megadák; ott levén derekas jovai Bocskainak, magának vevé, azokkal osztozék, és a várak is egy ideig, azoknak a kapitányoknak magokviselési miatt, Homonnai számára biratának. Mig azután sok levelek s követek járása által Homonnai Bálint nyárban bejövén Rákóczi Zsigmond fejedelemhez Fejérvárra, ott atyafiui szeretettel megegyezének, mert Rákóczi Zsigmondnak édes leánya, Erzsébet, volt Homonnai Bálint felesége.

Igy aztán rövid fejedelemsége békességes lévén mind végig Rákóczi Zsigmondnak, Fejérváratt lakék; de az ország még akkor igen szegény pusztá vala.

Mind a magán történt esetért, talám a fogyatkozott állapottól is viseltetvén Bethlen Gábor, mert elkölt vala kezéből Hunyad, kit Bocskai idejében birt, nem vala semmi jószága a pusztá Illyénél egyéb, a fejedelemtől elbucszék és kimene Ecsedbe Báthori Gáborhoz, szolgálja levén; ki nagy becsülettel fogadá, jószágot szakasztván illendőt mindjárást maga, felesége és szolgálai tartásokra.

Immár a fejedelemségre való vágyakozásra gyökeret vert vala a Báthori Gábor szívében némely embereknek persvasiója, járulván hozzá a Bethlen Gábor kimenetele is. Itt ben is az országban némelyek, kiváltképen Kendi István, Kornis Boldizsár, látván a fejedelemnek erőtelen, igen megöregedett beteges állapotját, elméjeket abban fárasztják vala, mint promoteálhatnák Báthorit fejedelemségre.

Eszébe vevén azért a fejedelem Báthori intencióját, meg-gondolván magában, meghányván-vetvén Erdély országának igen bajos, sok gonddal, fáradsággal való gondviselését, magához közelebb való tanácsival is közölvén: tractálni kezde Báthori Gáborral. Hogy azért teljességgel haszontalanul ne maradna már ennyi izben való bajos gondviselésiért, (mert noha igen dicsérik a publicumot, de szeretik az emberek a magok hasznos privatumát is) kíváná Rákóczi Zsigmond fejedelem Báthori Gábortól: hogy Magyarországon neki Csáki István relictájától megvegye Sáros és Zádvarát, kiről itt ben azután contentálná a relictát árváival, fejedelemségét kezéhez vevén;

mivel minden erdélyi patrimoniumok zálogon nagy summában abalienáltak vala. Ezt a két nevezett várat Csáki Istvánnak Basta azért szerzette vala a császártól, hogy Zsigmond fejedelmet azelőtt, a mint kihozta vala Lengyelországból Moldován által az erdélyi fejedelemségre, abból kibeszélje; a mint meg is cselekedte, a mint erről az 1602. esztendőben történt dolgok között olvashatni.

Azon télen ez mind így tractáltatván, véghez mene a tracta. Kezéhez vevén a megnevezett helyeket Rákóczi fejedelem, Kolosvárra gyűlést hirdete: sok és derekas ratióit számlálván fejedelemsége renunciálásának, az országtól elbucsuzék, és Erdélyből kiindula ugyanonnan.

1608.

E vala pedig kiváltképen való oka fejedelemsége letételenek: az erőtlenség, elesett vénség, és hogy ő német császároknak szolgálván, egri kapitányságot és több helyeken is tisztségeket dicséretesen, nagy vitézül szolgálván, promoveálta vala az uraságra az ausztriai ház: látja vala jól, hogy ha erdélyi fejedelemségét úgy kellett viselni, mint ennek a hazának állapotja kívánná, nem lehetne, hogy a német császárnak is kedvét találhassa: mert két urnak nehéz kedvét keresni. Minden urasági, jószági azért a Tiszán tul levén császár birodalmában, hogy gyermekei kezébe azokat békeséggel hagyhassa, valedicálván fejedelemségének, kimene, ugyanezen esztendőben meg is hala.

Rákóczi Zsigmond fejedelemségtől való elbucsuzása után azért az urak ottan ujólag az országnak különb-különb státusival tanácsot tartván, egy suffragiumból választák mindjárt fejedelemnek Somlyai Báthori István fiát, Báthori Gábort, ki akkor Magyarországon ecsedi várában vala.

Eképpen választaték erdélyi fejedelemségre Báthori Gábor, kihez ottan mindenik nemzet közül válogatának követeket Ecsedbe, hogy salutálnák és egyszersmind hivnák is. Ezeknek a követeknek feje vala Kornis Boldizsár. Mikor azért késedelem nélkül utjokat continuálván, oda érkeztek volna az új fejedelemhez: a követeket megvendégelvén, és az ecsedi Báthori Istvántól maradt kupákkal a követeket bőven megajándékozván, nem tartóztatá, sok szép szókkal az országnak hozzá való affectióját megköszönvén, Isten áldomásával visszabocsátá.

Maga is azért az új fejedelem semmit nem késvén, mivel már jó idővel ehez szüntelen készült is vala, megindulván,

utját úgy dirigálá, hogy szintén virágvasárnap érkezék Kolosvárra; a hol az urak és státusok elébe kimenvén, nagy örömmel és becsülettel a városba behozák.

Más nap azért az országnak jelenlétében, a nagy-templomban, nagy solenniter az országnak való hitét deponálá; maga és országának szükséges dolgairól való propositiókat küldvén a státusok közé. Azokat is a több dolgokkal elvégezvén, és ugyanon a Portára főkövetet választván, az én kegyelmes uramat, Bethlen Gábort, az országnak mégis hozzá való egyenlő jó akaratjának megköszönése után, meg is vendégelvén az illendő személyeket: cum benedictione divina mindeneket házokhoz bocsáta.

Kolosváratt nem sokat késvén, alá Fejérvárra indula, a holott pusztaságot és fogyatkozást többet találá, mint reménylett volna; de mindazonáltal az országnak mindenfelől szép csendes békessége vala, és kiki házában csendesen nyughatik vala. A német részéről azért, hogy az elébi elromlásunk mikoron a német miá történnék, azt csak távol néznék a magyarországi urak: rólunk pedig reájok is a veszedelem bővön kiáradott vala, és majd azon állapotra jutottak vala, mint mi ide be. De a nagy Isten az Erdélyből császárhoz befutott urak által inditván fel Bocskai Istvánt, a török segítség által a szabadulásra utat nyita, mint erről feljebb olvashatsz. És már a veszedelemből való megszabadulás után, ők is egyenlő akaratból őrzik vala a megtalált békességet. Mert megtanuld, édes atyámfia! hogy minekünk mindenkor veszedelmünk Magyarországból volt, mikor egymást nem értettük, viszont igen szép csendességünk, mint nekik, nekünk is akkor volt, mikor egymás értelmében és szeretetében voltunk. Ez után is csak addig tartatik meg a magyar nemzetnek mind becsülete, békessége, mig az úgy leszen; de mihelyt eszébe veszi ezt mind a két nagy szomszéd, hogy különben vagon: hidd, bizony reád várjad a veszedelmet.

A török részről pedig azért vala szép csendességünk, békeségünk, és csak a közönséges bejáró követeknek is nagy becsülete, haszna: hogy a magyaroknak egyességeket eszében tartván, mind szomszédságát, barátságát ő is nagy néven veszi vala, a velek való új békességnek örülvén, akkor szintén a tengeren által is az ázsiaiakra nagy hada levén, mely ázsiaiak miá nem keveset is busult. Mert ugyanis annyira elhatalmaztanak vala, hogy a törökök Brussához közel sem mertek miattok menni (Konstantinápolyhoz is elhatván erejek az ázsiaiaknak), csak azok égetésének füstét nézhetik vala. Ez a civile bellum közöt-

tők sokáig tarta, kit későn azután exstirpála 1612-dik esztendőben a vén Murát passa, kinek helyébe succedála Nazup passa. Holt el akkor a civile bellum alatt (bizonyos dolog) százezer vitézlő ember, mint ezt szava-meghihető emeberektől megtanultam s hallottam oda be való bujdosásimba azután. De nem illik erről most többet írnom; térek én a magunk dolgaira; mindazonáltal akartam pro memoria behozni. Ezekben az állapotokban találta az országot Báthori Gábor.

A fejedelem, mind a pusztá állapotokhoz képest, mind pedig mivel soha azelőtt az országot is nem járta: Fejérvárról kiindulván, a szászság közé mene, először Szebenbe, Fogarasba, onnat viszont Brassóba. Ott egynéhány napot mulata, és ugyanonnet expediálá az uramot [Bethlen Gábort] solenniter a Portára. Az asszony addig kísérvén az uramot, engemet vele hon hagyta.

Ausztriai Mátyás királynak is koronázására főköveteit küldé a fejedelem, Rhédei Ferenczet és Segnei Miklóst; kik is kedves válaszsral megjővén, az én uram is az ősznek végén megérkezék a török császárnak athnaméjával, zászlójával, botjával, ahoz való több eszközökkel és szép öltözött lovakkal. Azon tél mulék el sok vig lakásokkal, fársánglásokkal, már az emberek elabescálni kezdvén a nyomoruságból, fogyatkozásokból.

1609.

Nyárra kelve, a fejedelem magyarországi részjovaiba kívánkozván, Ecsedbe mene, onnat régi jóakaró szomszédi sok helyekre invitálván, azokhoz is; de nem sokat késék, visszajöve Erdélybe Fejérvárra: az honnan ujabban követségre készité az uramot pozsoni gyűlésre, ausztriai Mátyás királyhoz; a hová szent Márton napján felérkezvén, a király az uramot, és mind a gyűlésben való urak nagy becsülettel fogadák. Ott a gyűlés szintén karácsonig tartván, karácson estin mindazonáltal a bucsuzások után jó válaszsral kiindulván, azon éjjel virradtig, az innep kedvéért, szintén Thurzó Szaniszlóhoz jutánk; ott innepelvén vigon való tartással az nap, másnap elindulván kis-karácson napjára Debreczenbe, onnat Váradra, Isten áldomásából Januariusnak elein Dévára érkezénk.

1610.

Ott is késvén, megértettük vala, hogy a fejedelem fársángolni indult a szászságra, sieténk mi is utána; Brassóban értük el. Onnat kiindulván, Kőhalomba, Nagy-Sinkre, Ujegyházra

Szebenbe értünk. Ott ajándékozod meg a fejedelem az uramot a csiki kapitánysággal, a hámmal együtt és a baróthi portióval, kinek elfoglalására ugyanonnan visszatérvén, mi a mi dolgainkhoz látánk, a fejedelem Fejérvárra hazamene.

A pozsoni gyűléskor holmi difficultásoknak jobban való eligazításáról ilyen deliberatio lött vala: hogy májusban a palatinus Thurzó György, (kit Ilyésházinak halálával, helyébe azon gyűlésen választának palatinusnak) alájöjjon Szatmárba, a fejedelem viszont Tasnádra; és ott, ha mi eligazításra valók lesznek, mindazokat helybe állassák.

A hová a fejedelem mind székelységről, mind vármegyékről is, de a vármegyékről nem annyira, mert még a szegénységet el nem rázhatták vala magokról, válogatván, három ezer lovasal és két ezer gyaloggal, nagy pompáson Tasnádra szálla; ott követségek által addig tractálának, hogy a dolognak jobban való eligazításáért és az egymás között való barátságnek is kötelességéért egymással szembe legyenek mezőben; kinek egy értelemből való hely, sátorok alatt a király-daróczi mező választaték; a hova a fejedelem Tasnádról, seregeket rendelvén, kiindula; azont cselekedé Thurzó György palatinus is, a végekből lévő vitézlő rend vele levén, noha kevesebb számmal, de tekintetesebbel, mert a magyarországi nagy urakban sokan vele valának és nagyobb fényességgel repraesentáltattak.

A szembenlételnek ilyen lőn progressusa: előbb Thurzó György palatinus szállott be a maga sátorába a vele való urakkal, minden lovas és gyalog serege szépen el levén rendelve, helyben a sátorai mellett állott. A fejedelem is elérkezvén, a maga sátoriba szállott be; ott a serege azon formán készen fenülve állott a sátorok mellett; a kétféle sátor egyik a másikhöz, és a seregek is egy hajtásnál valamivel tovább állván.

Igy mind a fejedelem, palatinus mikoron sátoriban beszéltek, a porból megtisztogatván magokat, mert nagy poros idő vala, mindenik szépen öltöztetett fő lovaira ült, csak magok egyszersmind és egyaránt való igen lassu lépéssel, csak az urak és főemberek (a kapitányok és hadnagy embereken kívül, mert azok kiki seregben állott) gyalog előttök mendegélvén s utánok; a mikoron a két helyen szintén összeértek, egymásnak becsületet adtanak, mindenik lováról (de igen egymásra vigyázván, egyik is ne előbb a másnál) leszállván s kezét fogván, egymást köszöntötték; ugy ismét mindketten lóra ülén, a fejedelem sátorába jött a palatinus, és ott tractáltak két óráig

egymással; a seregek pedig semmit nem mozdulván, csak egymás szemére nagy szorgalmatossággal vigyáztak.

Ennek a pompás szembenlételnek ott semmi jó effectusa nem lőn; semmi haszon, semmi jó is belőle ki nem jöve. Onnat egymástól étel ital nélkül, ebéd előtt eloszlának, mi fejedelmestől Tasnádra, az vissza Szatmárra mene; egynéhány nap alatt követek járnak egymáshoz, de azok is semmi fructussal. Így onnat Váradra jövének, a palatinus Kassára, és onnat feljebb házához mene.

Hogy ebből pedig nem haszon, hanem gyűlölség és azután második esztendőben nem kevés kár és országunknak nagy romlása esett, kit továbbá megolvashatsz, ilyen okát remélhették az emberek, melyet, úgy tetszik, az experienciák is megbizonyíthatnak ezentul.

Ezen a télen mikoron Kendi István mátkáját Szerencsről (mostoha leányát Rákóczi Zsigmondnak, holta után a vén embernek) haza akarná hozni, ott micsodás gondolatokból, kikkel, mint s hogy beszélett, ő tudta; mikoron azért haza érkezett volna a menyekzői lakodalomból, a fejedelem gyűlést hirdetett vala Beszterczére, és mikor megindult volna Fejérvárról a gyűlésre, utjából imide-amoda, a hova hivták, vendégséggel töltötte a fársángot; többi között Radnótra is menvén Kornis Boldizsárhoz, kinek akkor szép felesége vala, mondják, hogy a fejedelem felgerjedvén, mint ifju ember a szép aszszonyokra, s Kornis Boldizsár ezen felette megbusulván, már Kendi István pedig még ezelőtt elméjét ebben fásasztván, ott kezdének aztán, kiváltképen Kendi István Kornis Boldizsárral tractálni a fejedelemnek megöléséről. Így hogy Kendi István Szamos-Ujvárba hívja vendéggé; ott mikor csak kevesd magával marad éjjel ben, sicariusok által ölessék meg. De a fejedelem ezt eszébe noha nem veheté, mindazonáltal, divini numinis instinctu, nem akart semmiképen Ujvárba menni, hanem Székről egyenesen akarta utját venni Besztercze felé.

Ekkor az én uram ő nagysága, Bethlen Gábor, fő udvari kapitánya s belsőbb embere levén, udvarnál nem ben vala. Mert, mint feljebb megírák, a csiki kapitányságnak foglalására menvén, Csikban, Gyergyóban vendégeskedvén, s ott azokat elvégezvén, onnat a Só erdején (a mint hívják) Parajd felől Régenre, Sajóra, s onnat immár Beszterczére is érkezünk vala, és a fejedelem érkezését ott várjuk vala ; mivel immár a gyűlésnek is első napja jelen vala, kit a fejedelem is jól értett.

Mikoron azért Kendi István cancellarius, Kornis Boldizsár,

háromszéki kapitány és székely generális, Kornis György bátyja is jelen levén, látták volna, hogy a fejedelem be nem menne Ujvárbá, akarták a dolgokat Széken véghezvinni, olykor, mikoron a gyalogja a fejedelemnek megindul s csak maga kevesed magával marad (mivel akkori időben az embertelen szolgák inkább sietnek vala a városba előre, hol jó szállást, szép aszszonyt találhassanak, mint uroknak szolgálatjában forgolódtak volna, mely ezután is félő, szokásban fog maradni), ott vihessék szándékokat végbe ; kit azon éjjel magokban mind elvégezvén, már a mely szolgájoknak hihettek, e végre azokkal is communicálván, mindenképen készen voltak; csak szintén immár kezdeni kellett volna.

De az Istennek csodálatos irgalmassága a kit meg akar tartani, alkalmatosságot szolgáltat a megoltalmazásban; mint ez is succedála. Mert Kendi Istvánnak egy fő szolgája, Török János, lovászmester, ezt a fejedelemnek tudtára adá, és minden akaratjokat megjelenté. Kit midőn a fejedelem megértett volna, noha nem sokad magával levén, de magát megbátorítván, tudván, okot sem adott azoknak eféle istentelen patratumnak effectuálására : hamar körül levő szolgáit egybegyűjtvén, a maga oltalmazásához accomodálá a kiket lehetett. Azonban hirekkel lőtt, hogy a fejedelemnél dolgok kitudódott hajnalban. Mivel pedig a hamis lelkiismeret maga szokta vádolni embernek bűneit: magokban megrettenvén, eszekbe vévén már, hogy nem inopinate, hanem készen találják urokat magára való vigyázásban : csak az elfutásra készülének, és elfutamodának. Kik után, noha nem mindjára is bátorsággal, mivel afféle állapotokban az ember cautus szokott lenni, talám későbben indultának a fejedelem mellett levő szolgák mint kívántatott volna : mind azáltal a mikoron utánok indulhattak, először is Kornis Györgyöt ugyanitt az üzésben, Ujvár felé való utban, a Pusztató mellett való gátnál érvén, azon helyben megölték. Kornis Boldizsárt is nem messze, ki mindaddig ellenkezett (mert egy vitéz ur vala), míg karját nyíllal általlótték, de megbágyadásával őtet is elfogták, és ott fogva vitték.

Ebben a dologban a fejedelem suspicálódván azon, mivel ezen dolgot ilyen urak indították, és szintén a gyűlésnek alatta pedig kételkedett, hogy sok complicesek volnának ehez a státusok között. És noha Kornis Boldizsár fogoly levén azt állatta, hogy még in publicum nem erumpált volt: mindazonáltal anxius levén, mint ilyen állapotban, a fejedelem, postáját és bejáróját, Kendi Ferencet, küldi az uramhoz be Beszterczére:

kitől mind a dolog történetét értésére adá, s mind ha mi ellenkező dolgok volnának ott ben, hogy azokat értésére adja, és egyszersmind már a dolgok így succedálván ott kün, az uram is ott ben, mind igaz szolgáló urához, magát úgy viselje.

Mikoron azért az uram szintén ebéd felett volna, érkezvén a posta, a fejedelem levelét elolvasta volna, elébb végezé el az ebédet szokás kívül; és mihelyt ebédétől felkölt, noha akkor is sok becsületes főrendek valának asztalánál, többeket is felhivatván, a dolgot kijelenté. De mikoron efféle dolgokat sem azelőtt vele jelenvaló főrendektől, sem általunk is szolgálói által, általam is, ki mindjárt a székelységről való főrendeket expiscáltam, semmi afféle ártalmas dolgokat észben sem maga, sem senki közülünk nem vehetett volna: két embernek arestáltatásával (egyik Mikó György, háromszéki vicekapitány, másik Kálnoki János fő-királybirónak) engem azon estve későn kibocsátá a kapun az uram, és első álomkor Lekenczére érvén, a fejedelemnek általam az ott ben való állapotokat értésére adá s megbátoritá; a honnat a fejedelem is másnap Beszterczére beérkezék.

Itt a fejedelem ezen gyűlés alatt Kornis Boldizsárra, mint kit in flagranti rabul fogtak, törvényt láttata. Elsőben is Kornis Boldizsárt az Imrefi János szállására hozván, minden dolgoknak eredetét, igyekezetét magával szépen kibeszéltetek, azután in publicum az ország eleibe hozák, és ott sententiázák meg; onnan másnap Kővárba indíták. Azon este Tordai János deákot directort, kit nyavalyást, Kornis Boldizsár vallott vala bűnösnek és dolgokban tudósnak, az udvarló-palotában ülven, a több főrenden való közül egy darabont hadnagy szép térdhajlással felköltvén, megfogák, és harmadnapon szegényt törvénytelenül a kapu előtt felakaszták. Mondják Kendi Istvánnak igen barátja volt.

Kendi István Ujvárra szaladván, onnat (a kiknek hihetett) szolgálóival felrakodván, Szatmárra, onnan feljebb a német pártra mene. Kornis Zsigmond ekkor Radnóton levén, hallván a bátyjának szerencsétlen történetét (volt-e neki hirivel, nem-e, azt én nem tudom, a mit nem tudok nem is írom), megindulván Radnóról, Háromszék felé, be az Ojtózon Moldovába, onnan ki Magyarországra megyen, és Kendi Istvánnal meg-egyezett.

Az embereknek ilyen opiniója vala: hogy ezért nem leheté császár részéről a palatinus által Báthori fejedelemmel való jó conjunctio és confidentia, hogy már ezen urak ott kün valának;

mert ezen urak dolga Martiusban történek, a Tasnádhoz való menetel pedig Juniusból azután.

Mindezek után mikoron mind a megírott urak így jártak vala, és a daróczi szembenlétel, tasnádi, szatmári tracta is frustrálódott volna: Váradról a fejedelem bejöve Kolosvárra, ahová behozatván Kornis Boldizsárt, ugyanott fejét véteté. Vele oda járt bizonyos számu seregeket kit-kit haza bocsáta, de ismét némü-némü hírekre való képest, az ország hadait felülteté, és Kolosvárhoz szállván, ott bizonyos ideig táborban lakék. Látván azért a dolgoknak nagyobb bátorságos állapotját mint félelmét, ugyanonnan mindenekeket ismét házához bocsáta; maga Fejérvárra mene, onnan nem sok nap mulva Dévára, Hunyadra, az uramhoz, és sok vendégségekkel egy hetet tölte.

Mindezek után a fejedelemnek nagy és rettenetes dolgokra kelle gondolkodásait éjjeli-nappali sok fáradságos munkákkal venni. Mert Imrefi János ki director és praesidens Consilii et totum fac immáron vala, a fejedelmet ilyen nyalánságra inditá: hogy itt Erdélyben magát igen megerősítse, Szebent a szászoktól elvegye, abban derekas praesidiumát tartsa, hagyja, onnat Havasalföldibe, moldovai vajdaságra és, ha Isten élteni, onnan a lengyel királyságra is igyekezzék. A mint ezt el is kezdék, de Istentől nem levén elvégezve, nem succedála, mint ide alább meglolvashatod.

Hogy azért jobb alkalmatossággal lenne, és a szomszéd országok inkább észre ne vennék igyekezeteket, ilyen strata-gémát formálának: mintha külső ellenségtől tartásink volnának, Kendi Istvánék is Lengyelországról hadat akarnának indítani, azért az országból Moldovára, Havasalföldre való utakat megfogának a járástól és erősen bevágák mindenfelől.

Ez alatt a fejedelem parancsolatot küldé ki mindenfelé, vármegyékre, székelységre, hogy oly készen legyenek, második parancsolatra, mindjárást ahová kívántatik, indulhassanak; sőt a külső hadakat és az egész hajduságot sem mulatá hosszú ideig, hanem mivel mind a két részen levő hajduság akkor Báthori fejedelemtől hallgat vala, először is azokat mind felültetvén, beindulának Erdélybe. A fejedelem is Fejérvárról kiindula, a hajduságnak derekasán való érkezéséről, és a Bihar vármegyei s végbeli hadakkal.

Keresztény-Szigetre érkezvén a fejedelem, és a hadak mind a körülvaló falukra, Szebenbe akarván bemenni a fejedelem: a szászok, az ő szokások szerint, hívák, mivel meg is

kellett lenni, de az ő módjok szerint, mint remélették volna, limitative ; nem úgy mene be. Melyről ha tehettek volna, nem is admittálják vala, de készületlenek levén hozzá, s a hadaknak mindenfelől való érkezése megrettentvén őket, úgy bocsátották be, mint a fejedelem akará.

Szebenbe való beérkezéssel azért ottan a kapukat a fejedelem praesidiuma kezdé őrzeni, és a kolcsot östve neki vivé fel a gyalogkapitány. Reggel meg ő nyitotta fel a kaput. Ezt eszkebe vevén a szászok, hogy nem tréfa; azonban harmad napra nagyobb gondolat, busulás éré őket: mert minden háztól minden fegyvereket, akármi névvel neveztettek, a piarczra kellett, a fejedelem szállása eleibe hordaniok. De mind ezek is türhetőb-bek valának, ez lön immár nyavalyásoknak nagyobb veszedelmekre: ki-ki az embereknek, kinek constientiája nem volt, prédálni kezdé szállását, kit lopva, kit nyilván, azaz: a mit el nem rejthetett a gazda, a gonosz lelkiesméretü vendég elvonta; melyet még a nagy emberek közül is némelyek megkivánának, és nem kevés prédával rakodának. Mert sok rejtekhelyeket feltalálván, sok ezüst, arany művel, pénzzel gazdagulának, kik meglátszottak, hogy nem mind szászoké voltak régen, hanem ama régi nagy urak, gazdag főemberek a sok változásokban hordották volt be nagy részét tutioris conservationis gratia; nálok marad azután; de ama régi közmondás szerint: male parta, male dilabuntur, viszont úgy költ el tőlök is. Nem dultam, nem prédáltam bizony semmit is.

Igy lön azért, így kezdődék annak a városnak romlása, kit soha semminemü ellenség fel nem prédált; mert ők minden változásokban úgy viselték magokat, hogy az erősségben magokat oltalmazták. Akár német, oláh, mi jött reájok, jó idején ahoz állottak, és onnan hallgatták csak, az ellenség mint bánt velünk, mint rontottak, pusztítottak belőlünk halmokat, hogy raktak. Az országnak közönséges jóvában soha egyet nem értettek, sőt mindenekben ellenkeztek az ország fő embereivel, olyankor hiztak, a mi romlásunk nekik volt hasznokra. Egy lator Süveg [Hueth] Albert vala, kiben tiz németnek lelke lakott; mert egy Ferdinandus császár udvarában nőtt volt, valóban teljes életében meg is mutatá hüségit ennek az országnak sok romlásával; de ő immár megholt vala ekkor.

Elvégezvén azért a fejedelem dolgát, disponálván is a város állapotját, ki-ki a jó vendégség után bucsuját vevé a gazdájától; kiket a gazdák nagyobb részére inkább mind könnyes szemmel bocsátottak, s nem is láttam soha annyi siró

gazdát, ki-ki vendége után mind sóhajtott, óhajtozott. Meggondolhatod te is, olvasó barátom! ilyen jámbor vendégedet mint bocsátánád utra. Ők is ilyen áldomással utra bocsátván, Szebenből kiindulásunk napján harmadnapra minden hadak Barczában lőnek.

Mihelyen azért a fejedelem beérkezett volna Fekete-halomba, csak maga más nap kevesed magával bemene Brassóba, de ott nem mulata: azon estve Keresztényfalvára mene. Ez alatt a barczasági pórok a bevágott utakat tisztították, még pedig oly sietséggel, hogy eszébe nem vehetné a havasalföldi vajda. Elöljáróban Törcsváráról mintegy hat ezer embert küldel a fejedelem Tergovistára (mert akkor a vajdák lakóhelye vala) de már résen levén a vajdának füle, nem érhették; minden gazdagságával békével mind maga és gazdag boérjai elszaladának.

Az előljárónak elküldésével, maga is a hó hátán (mivel nagy hó, szintén a két karácson között vala) hálván Törcsvarán belől, másnap minden derekas hadaival megindulván, negyed napra Tergovistára beszáll az egész hadakkal. Itt a hadak, kiváltképen a hajduság a prédára szokása szerint ki-oszka; láthattad volna éjjel-nappal a számtalan lábas mindenféle marhának kihajtását. Így mi a hajduknak (mivel erősség nincs Havasalföldén) megvevők az országot; elpusztíták, dúlák, égeték. Onnat mi sem Moldovára, sem Lengyelországra nem menénk, mert megfenyegete a Porta, hogy ne bolondoskodjunk, hanem ha egészség kell, térjünk vissza országunkba, s üljünk veszteg. Ez lőn haszna az Imrefi János nagy tanácsos elméjének; mert bizonynyal irom, az én kegyelmes uramnak én is belsőbb s elsőbb szolgácskája levén, sokszori esküvéssel való beszédéből hallottam, hogy soha Szebennek elvételében sem volt hire, sem azokra az országokra való igyekezetekben semmi része, csak volt tulajdon Imrefi János tanácsa; noha Imrefi után az uram volt, mint főkapitány, elsőbb tanács is utána, és minden azt ítélte, ő is úgy értette, az ő tanácsából is volt. Ugy hidd azért, édes atyámfia, valamint feljebb irám: úgy láttam, hallottam csak, mert bizonyára talám én is vettem volna valamit eszembe, ha az urammal közlötték volna.

1611.

A török császárnak azért sok fenyegető parancsolati után, mikoron három hónapig az országot eldulták, pusztították volna, és amit kaphattak, minden irgalmasság nélkül belőle

kitakarították volna, a hajduságnak nagyobb része a prédával már régen haza is takarodván, a fejedelem is minden hadával kijöve Brassóra, onnan szekérbe Szebenbe; Tergovistán hagyván az uramot bizonyos számú seregekkel, hogy Minje Ráduly vajdát (kinek a vajdaságot, a török császár, az elkergetett Ráduly vajdának tisztit adá), becsülettel excipiálná, székébe beülésében jelen lenne; hogy mi levén okai vajdaságának, szerencsés állapotjának a fejedelem is esztendőnként onnat akárcsak mi hasznot vagy honorariumot vehetne.

Mikoron azért az új vajda elközelgetett volna, a fejedelemnek kijöve után mintegy tíz nappal, nem messze hálván a vajda a várostól, mi is felkészülvén, felülvén, a velünk maradott seregekkel kimenénk reggel a vajda eleibe; mintegy fél mérföldnyire. Azonban elközelítvén a vajda is, az országból iminnetamonnat, erdőkről, Duna-szigetéről gyűlt különb-különbféle emberivel, három sereggel, de nem felettébb sokad magával, mintegy négy vagy öt száz emberrel, a kapucsi passának is mint valami két száz lovas töröke levén, a vajda is a passa seregében a császár zászlójával jődögélvén, egymással így lőnek szemben.

A vajda szárnyul két-két sereget rendeltetett vala, maga közből jött a kapucsi passával, egymás mellett; az uram is hasonlóképen formálá seregét; de minékünk felesebb seregeink valának, és gyalog sereg is két igen szép vala, kik közből szárnyul a maga seregit fogták körül, maga a fejedelem képét repraesentálván. Mikoron a seregek egymáshoz így közel érkeztek, egy-egy hajtásnyira megállván, az uram csak egynéhányad magával, fő-főemberekkel léptetett elébb; úgy a vajda és kapucsi passa, és csak lóháton egymás kezét csókolván, hárman egymás rendiben mentenek, jobb kéz felől az uram, mellette balkéz felől a kapucsi passa; keresztény módon az uramnak esett a főhely, a török bal kéz felől, mint császár személyét követséggel repraesentálván; de ő nálok a bal felől való hely a fő állapot. Így a két sereg, kibén a vajda jött és az uram serege, egymás mellé állott; a mi seregünk az uram felől, az övék bal felől, s így kisértük be a vajdát székibe, Tergovistára.

Ezek így végbe menvén, másnap a vajda az uramot és sokat közülünk megvendégelvén, tisztességes ajándékokkal látogata, a mellett sok jó akaratját ajánlván. Lugosi Jánost ott hagyók a vajda mellett, mint valami négy száz lóval, míg az ország haza takarodnék, hogy azokkal nagyobb bátorsággal ülhetne székibe, az ország is hozzá inkább meghajolna, mivel

a mi bemenetelünknek idején minden ember minden városokról, helyekről, senki helybe nem maradván, ki hová látott, hol megmaradást találhatott, elfutott, és mindennyi idő alatt is haza nem takarodtak vala. A vala pedig nehéz télben, nagy hó levén, szintén első beérkezésünkben, de az elmene; s azon egész télen azután ott ben harmadnapig való hó sem esék. Így télben esett vala sok futások, azért is vallának nagyobb kárt nyavalyások, kik majd megfizetnek nekünk és dupláson vissza veszik, amit Erdélybe hozának. Amaz duló, fosztó hajduk pedig, a kik derekason kitakarították Havasalföldének zsirját, nem érzék ezt, sőt, mikoron az elfutott vajda reánk jőne, nem is várak reánk érkezésit, elfutának, minket oda hagyának, mint tovább megoldvashatod.

Megértvén azért mindezeket Havasalföldéből Lengyelországba futott Ráduly alias Sorbán vajda, hogy az erdélyi fejedelem kijött Havasalföldéből, micsodás állapotával van az új vajda, sem a töröknek nincsen derekas praesidiuma, s tőlünk is igen kevés segítség hagyatott egy ország fejedelmének oltalmazására, mint ki az előtt az országot alkalmas, ép és boldog állapottal birta ki kilencz esztendeig (mert bizony akkor volt még Havasalföldinek másfél millió jövedelme kész pénz), nem kevés kincscsel birván, Lengyelországban bizonyos számu kopjás hadakat conscribálván, Moldovára jöven, ott is mind pénzzel akkori vajdának is barátságával hadait szaporitván, elsőben is Havasalföldre maga országának recuperálására igyekeztvén: a mi vajdánk meg sem várá, Gyergyóba futa. A mi ott hagyta hadaink üzetlen nem akarván eljönni, az előljáró hadaiba belékapván, nyavalyás Lugosi János ott vesze egynéhányad magával, a többi nem kevés kárral szaladának ki Erdélybe. Országának kezéhez vételével a vajda, mindeneket magához kapcsolván, hadait megtöbbité, az egész ország népét is táborba szállitván, minden igyekezete azon vala, mint állhatja boszszuját; pedig igen nagy alkalmatosságot láta. Mert mikoron Brassóban Fejér [Weiss] Mihály viselné a bíróságot azon esztendőben (kinek elméje, okossága, sőt értéke is ott többekét felyülhaladja vala), avagy az ő szebeni atyafiai való esetet látván, azokon szánakozván, avagy inkább a magok állapotját is hasonló sorsoktól féltvén, a kikkel ő akarta a városban, közölvén intantumát, ilyen dologhoz kezde: látván a vajdának szerencsés állapotját, progressusát, azelőtt is ismeretése levén vele, s mind a Székely Mojzes idejebéli dolgokról is példát vevén, a magok megmaradásáért utremumot próbála.

Inkább akará, hogy közönségesen érezzük a romlást, hogynem csak az ő szokásokban, szabadságokban lássanak változást. Így Sorbán vajdával egyet kezdenek érteni a fejedelemnek megváltoztatásában. Mivel Szebent szabadságában megrontá, ők is azontól félvén, a vajda is kárt, gyalázatot vallván, jöjjön ki városokhoz, és vele együtt ők is készek élni, halni.

Báthori fejedelem a vajdának visszajövetelét, az országnak kézhez való vételét, mind jól érti vala. Kihez képest mindenféle hadi készültre való leveleit expedialá, nem sok napok eltelésivel a hajduságot is helyéből felkölté, Nagy András levén generálisok, s minél több számú hadakkal Erdélybe beinditá. Itt hasonlóképen az ország népét felülteté, maga is Szebenből kiszálla, először ugyan csak Szeben eleibe; a kiszállás után nem is mulata.

Hogy azért kiszállása után a fejedelem a külső hadaknak érkezését értette, és a melléje jött hadaknak is állapotját látván, Szebenből megindula a Barczaságra, hogy ha valamikepen a vajda kijőne, utját megállja, avagy ha módját találja, hogy újolag Havasalföldre bemenvén, a szerencsét vele újban megpróbálja, vagy ismét onnan kiverje, a mit a hadakozásokban szokott az állapot hozni, azt kövesse.

De mikoron már két napi járó földet ment volna a fejedelem, meghozák Fogarasföldre, hogy Nagy András, ki már Erdélyen által a Barczaságba beszállott vala előjáróban a hajdusággal, a brassaiaktól corrupáltatott volna (lehetett abban is valami), avagy minthogy akkor immár a kassai generális, Forgács Zsigmond is, minél több fizetett hadait a német császárnak táborába szállítván, oly praetextus alatt, hogy a császár pártján levő hajdukot mind az ő birodalmok alá hajtának, mind pedig zabolát vetnének szájokba, immár a Tisza mellé szállván, által akarna költözni: — ezekre nézve Nagy András, Udvarhelyszéken, Marosszéken által, a Mezőségen Kolosvár felé minden hajdusággal kimene, és a fejedelemnek csak az országbeli, végbeli s kevés udvari fizetett katonáival kelle Barczába általszállani, Feketehalom és Hőltövény közé.

A brassaiaknak dolgok pedig igen secrete volt, hogy arról senki csak gondolkodni is nem tudott. Mert a fejedelemnek Barczába való beérkezésével, nem hogy ottan mindjára valami hostilitást mutattak volna, sőt nagy obsequiumot, és a mivel tudtak, a fejedelemnek gazdálkodtak, kedvét keresték, adójok felett is valami egynehány ezer forintot adván akkori szücségre. Abban pedig nem hogy a külső meszsze való emberek vettek

volna valamit eszekbe: de én is, ki gyermekségemtől fogva közöttök voltam és nem kevés esmeretségem volt az eleivel az embereknek, és a táborból be s kijártam, soba afféle dolgot eszembe nem vettem, maga a sokaság között nem szokott titok lenni, s ha kik efféle szokat szóltak is felőlök (mivel Istenemet hívom bizonyosságul, semmit eszembe nem vettem), kész lettem volna érettek összeveszni; mint ez meg is volt. De hiszem oka a volt: tudták, oly ember szolgálja vagyok, ha én abban mit értenék, mind uramnak, mind fejedelmeknek, tartozó hűségem szerint, tudásokra kellene adnom.

Alább azért onnan Prásmárhoz szállánk, közel a források közé, táborba; mivel a vajda felől való bizonyos hírünk igen kétséges vala, mert a mint Székelyföldről bejáró kémek hozták a hírt, Brassóból másképen. Immár a magunk és országunk oltalmazására vala akkor nagyobb gondunk, nem más országoknak keresésére avagy megbántására. Hogy azért a híretet úgy hoznák, hogy a vajda táborával a Dombovicze [folyó Havasalföldön] mellé szállott volna és ki akarna jöni reánk, a Király-útán Rakat felől: a fejedelem bizonyos számú egy jó csatát, mint nyolczszáz vagy ezer lovasból készítvén, küldé Törcsvára felé, hogy a dereka ott megmaradván, onnan kevesebb számukat vagy nyelvfogni vagy hirhozni bebocsátának, és ne bizonytalan hírel, hanem valósággal jönének vissza. Így bocsátván más csatát a városra is.

A csatáknak bizonyos hírt hozásának okáért való kibocsátások után, mikoron és honnan csak remélleni is nem tudtuk volna, egy reggel a zsákmányosok elsöben, azután a strázsák is azont bizonyítván, minden embereknek gondolkodásán kívül, véletlenül hozák meg, hogy már a vajda a havason, csak ösvényen (hol nem hogy valaha derekas had járt volna, csak csatát sem reméllettek volna járn) nem csak a havas alá jött immár ki, de a havason is innen felölünk hált, hozzánk egy vagy másfél mérföldnyire, és seregét szépen elrendelvén, a torkolatból kijött Hétfalunál, és úgy mendegél Brassó felé.

Ez hírt hallván, jelt adván mind ágyulövés, dob- és trombitaszók által, a fejedelem is minden seregét felültetvén, már mint ezelőtt elrendelték vala a seregeket, mi is felülvén, kiindulánk; de mig mi utunknak Brassó felé menésének felét elvégeztük volna, már a vajda minden seregével bolonyai hóstát felől, a hóstátokba bátorsággal beszálla. Itt vevök valóban eszünkbe a brassai állapotot, hogy nem tréfa, de már késő vala.

Az ellenség azért így beszállván a brassai hóstátokba, hogy

mi is félelmet semmiben ne mutassunk, oda közelítünk. Mert bizony oka félelmünknek nem is vala, mivel noha a hajduk hivatlanul elárulának, odahagyának: de nekünk jobb, több, szebb, felesebb hadunk vala mint a vajdának; de igen felfuvalkodott állapottal valánk, elhittük vala magunkot, az Istent elfelejtettük vala; oka is lőn szerencsétlenségünknek.

Remélvén azért, hogy az ellenség már az nap (beszállván a hostátokba) velünk meg nem vína, és mi is neki ott nem ártatván, mivel bizony nagy csorbája esett vala a mi hadunk színének a két csatára való menés miá, a seregeket Szent-Péter felé indítván: mikoron eszembe vettem volna, hová akarnák szállítani, tudván gyermekségemtől fogva a helyeket, hogy nem viadalnak helye, az uramnak igen mondom vala, de én ifjú levén, annak semmi foganatja nem vala, és a hadak hordozását Bedő István vezérli vala.

Hogy a hadak leszállani akarának, reménységünk kívül, az napi harczolásnak jeleit vevők eszünkbe. Mert Ó-Brassó felől egy, két, három sereg, végre több kezdé délután mint két-három óra tájba kitorlózni, és az egész had végre megmutatá magát; az ő elrendelt állapotja szerint egyenesen a mi seregeinket nézvén, nekik mind alkalmatosságok ott elsőben meglevén, a mi állapotinkat jól eszekbe vevén; mert a fellegvárból minden állapotunkat contemplálhatták, látták, eszekbe vették, azt kiváltképen, hová bolondoskodtunk a nagy árkok és sárok közé.

Igy mi az ellenséget magunkra várók, mint mi közelitenők őket; ki miá nem kevés bátorságot és nagyobb szivet vevén, hogy kényesebben mozgunk feléjük náloknál, reánk ére. Igaz, a bal szárnya a mi seregeinknek a vajda seregét csaknem az akasztófaig vágá, de a közepében levén a fejedelem serege, a jobb szárnyával együtt csak nem is víva, és a seregeknek erre való derekas ütközete nélkül elfuta. Igy a mi seregünknek bal-kézfelől való győzedelmes szárnya is, eszébe vevén, hogy elfutott a dereka, megtére. Igaz, a mi derekas gyalogunk, ki a közepe és jobb szárnya között vala, a vajda gyalogja is arra aránza, a mi gyalogunk, kiben a fejedelemnek 500 gyalogja, a csikiaknak 800 gyalogja, és Magyarországból is a Duna mellől Rácz Ábrahámmal bejött 800 gyalog, oly vitézül viva, hogy a vajdának minden gyalogját letiporá, levágá a papirosmalomig, mindaddig, mig maradott benne. A lovas seregek előtt pedig oly árok és part vala, most is úgy áll és mindéltig, hogy nem volt volna oly kopjás had, akármicsodás vitéz, ki már ott

nyithatott volna utat; de előbb, míg oda ére az ellenség, vala mód benne. A jó Isten így akará azért megemesztetni magát, és az utálatos rossz oláh nemzetséggel így büntete meg minket országostól harmadszor is. Mert egy kevés lengyel kópias sereg, ki mind is nyolcszázból állott, annál kevesebb kozákokon kívül nem volt emberséges had. Így azért az Isten vere meg bennünket, nem bizony a rossz oláhság. Mert ezen lengyel kozák seregeket a mi balszárnyunkbeli seregek bizony mind vajdástul messzeűzték, sőt egy Füzesi István nevű hadnagy a vajda oldalának akasztotta a kópia szegét is; csak hogy vitéz emberek levén mellette, megsegítették.

A brassai megverés után a fejedelem a harczról elszaladván, Szebenbe ment a fizetett néppel, a ki a harczról elszalada. Az uramat, Bethlen Gábort, török segítségnek sollicitálására hívá Dévára, hogy onnat a tömösvári passát, a végekről, egyéb helyekről is a mi hadat szerezhethet, minél hamarabb segítségére hozza, Szebenben várja; ha az ellenség onnat lábánál fogva ki nem vonja, neki magát meg nem adja. Abban pedig módja az ellenségnek nem volt, sőt hogy ez világon minden oláh is erővel megvénne: mivel szép praesidium maradt vala benne a harczra menésünknek előtte is, a fejdelemmel elszaladott fizetett nép is mind melléje menvén, volt Szebenben, lovas, gyalog, több 2000 embernél.

De ezalatt nagyobb véletlen veszély ére bennünket; mert, a mint feljebb irám, ez hirt hallva, mintegy kész tette, bedobok Forgács Zsigmond kassai generális, ki már a Nagy Andrással együtt kiment hajdukot, magával együtt, az egész magyarországi, ő pártjokon lévő hajdukkal maga alá hajtván, a Tiszán túl vele jött hadakkal együtt Kolosvárhoz érkezék. A kolosváriak, az ő erőtlenségöket tudván, semmi vitézlő rend is nem levén benne, mivel ha szintén nagy hamarsággal meg nem vehette volna is (mert derekas lövészerszám velök nem volt), de tüzzel őket a szőlőhegyekről megemészthetvén, azután is deditióra kellett volna menniek: magokat megadák Forgács Zsigmondnak.

Forgács Zsigmondot pedig expediálta volt be Thurzó palatinus, császár akaratjából, mivel a Székről elszaladott Kendi István, vele levén Kornis Zsigmond is, az ő kifutások miatt nem mehetett vala végbe a daróczi szembenléteikor a békesség. Azonban történvén hamar a Havasalföldében való, igaz, oknélkül való bolondoskodásunk is: várják vala csak az alkalmatosságot, ha mi szerencsétlenségecske akármilyen essék rajtunk is, hogy

ők is az occasióval élhessenek; a mint éltek is; de csak haszontalanul, mert rossz lőn az exitusa, mint tovább meglátod.

A győzelem után a vajda megindulván, Brassótól igen lassan Szeben felé útát csak úgy viselte, hogy Forgács is az ő hadaival érkezhessék Szeben felé; tudván arra való elégtelenségét, úgy remélette, hogy virtus unita valebit, s vagy éheztetés által vagy per tractatum vihetik végbe akaratjokat. Az is frustáltaték a reménség.

Hogy Forgács Fejérvárra érkezett volna, azt praesidium nélkül pusztán találván, csak az ott valók és holmi elfutott néhány nemesség szorulván belé, könnyen meg is vevé, megadván nyavalyások magokat. Immár az országnak lakosi, ki hova tudván futni, bujdosni minden helyekről, az hol erősségecske nem volt, lakóhelyeket pusztán hagyván, amazok az országot kétfelől dulják, pusztítják, égetik, prédálják vala és a hol mit kaphattak, minden kimelés nélkül az oláhok Havasalföldibe takarítják vala. De az nem olyan csudásnak láttatott, mert nekik a kölcsönt fizettük, noha amaz régiebb dülásokat, a Székely Mojzes idejében, ugyanezeknek latorságoknak csak fél részét sem vehettük vala meg. Mindazáltal ők az ő dolgokban eljárván, semmit el nem mulattak. A magunk nemzetsége is, kikkel egy nyelvünk, egy hitünk, azon irgalmatlanul dultak, prédáltak az hová érkeztek, sőt talán szörnyebben mint az oláhok, noha azoknak okot semmit nem adván, mintha rajtok hasonlót valaha cselekedtünk volna, a rettenetes kegyetlenséget continuálják vala. Forgácscsal együtt vala Kornis Zsigmond, de Kendi István nem, mert ötét Moldován által a vajdához expediálták vala régen, még Barczában is, de a harcz után. Azért a vajdával meg is egyezvén, ő onnan az országbeli státusokat, Forgács Zsigmond mellett pedig a mint lehetett Kornis Zsigmond császár hűségére szorgalmaztatni az embereket kényszeríték vala.

Megértvén Forgács Zsigmond az uramnak Dévára való alámenetelit, azt is, Szebenből mi végre bocsátotta ki a fejedelem: Déva felé egy derekas csatát bocsáta, hogy ha valamiképen megtréfálhatnának; akár fogva az uramat életben vagy halva, ha úgy nem, mint erős reversalisra, s mint obsideseket is választván el együtt a csatával valami formán, de az uramat felhoznák. Igaz bizony csak mégis alig hogy meg nem tréfálának, mert noha a mi vigyázóink is onnat, Forgács mit mivel, meg nem szüntenek jőni-menni, s már Fejérvárhoz való érkezéseket is jól értették: de mi Déván, alatt az udvarháznál, barátságosan

voltunk mind éjjel-nappal; csak szintén azon estve ment vala fel az uram a várba, de a katonáknak nagyobb része itt alatt volt vigyázásban: a mely felől az utakat a strázsák állották, úgy tudták megkerülni a rétek felől, hogy valamíg a kaput reánk vágni kezdték, semmit tőlök nem tartottunk, akkor vettük eszünkbe, hogy rajtunk vagynak, meg is vevén az udvarházat. Itt vesze ama jó vitéz Mándi János, az úr hadnagya s egynehány katona, a többi a hegyen fel a vár oldalán a vár alá szaladának. De a várban is hir esvén és már mind a lövészerszámok elrendelve levén a lövéshez: ez éjjel (mert ez hajnal előtt mintegy egy órával vala) szerencsére mégis a pattantusok kilövdözék az ellenséget, s nem gyujták meg sem az udvarházat, sem a várost.

Ott ezek nem sok nyereséget kapván, mert a város népe nem vala hon, reggel Barcsára ütének, azt megostromlák; a mi néhány ember benne vala, emberől is tarták, de nem resistálhatának; meghágák, felverék, a mit ott találának eltakaríták.

Monaxhi Miklós és Lónai András ugyanazon napon Szántóhalomról küldének be az uramhoz Dévára, hogy ők Forgács generálistól és a vele való uraktól expediáltatott követek, ha azért ő Nagysága akarná, szembe lennének, és a közönséges jóról, urunknak fejedelmünknek, közönséges hazánknak, nemzetiségünknek is jövődő megmaradásáról hoztanak vala követéséget.

Az uram ő Nagysága ezeknek izenetét meghallgatván, a hozzájött főembereket a követekhez így bocsátá: Ha olyan dologban járnak a miről izentek, nem hogy velek, oda közel érkeztén már, szemben nem lenne, de az előszámlált hasznokért messze földre is elfáradna. Így azért a velek való seregeket hagyják ott az Hunyad vize mellett, magok valami ötvened-hatvanadmagokkal, bizvást jöhetnek. Együtt az assecuratoriát is nekik főember szolgájától megküldé.

A megnevezett követek azért elérkeztén, csak estve felé, s a várból az uram is alájövén, nekik az udvarháznál illendő szállásokat öltöztetvén és becsületes vacsorát is készítettvén, vacsora előtt velek nem keveset beszélvén: a vacsorát azonban elfogyasztván, a vacsora után mi a várba felmentünk, az uram ő Nagysága bizonyos főlegény szolgálit hagyván az urakkal, és egynehány gyalogját, ők itt alatt, mi ott fen a várban háltunk.

Más napra viradólag, mivel a miről beszélgettek vala, arról nem determinálhatának, és talán a kívánságokat is az

uram gondolkodásra inkább mint hirtelen való deliberatióra hagyván, jó reggel ismét minél becsületesebben (mivel mind feles szolgálái s a körül való nemességnek is nagy része ott jelen vala) hozzájok az udvarházhoz lemene és ott egész ebéd időkorig sok discursusok után úgy tetszék, hogy a felül megirt okokért, magával a generálissal s a vele való urakkal szemben legyen, de úgy, hogy ezek a jelen való commissariusok ott a várban legyenek obsesek, míg ő Nagysága visszajőne.

Az egymással való beszélgetések után így megegyezvén, magok a két commissarius urak magokat impignorálván, Abafi Miklósnak paranesolák, ki a seregek előtt vala, hogy előjőjön Dévához mint 300 lóval; és a többi, kik alájöttek vala, más utakon vissza a táborba sietének. Abafinak seregével való érkezésével azért ugyanazon napon délután megindulván az uram, az nap Szászvárosra, másnap délre Szászsebeshez, vecsernyei-időtájban Szerdahelynél érők el a generalist táborostól; az hová midőn közelítésünköt értette volna, Rákóczi Lajost, egynehány seregeknek felülésével az uram eleibe küldé, ki a tábortól félmérföldnyire fogadá, sátorokat vonatván külön az uramnak, helyeket rendelvén nekünk is; azon napon vele sokat tractálának.

Másod napon is, mégis az uramot, nem akarván örömet kedvek ellen való dologgal elbocsátani, egész délig tartóztaták. De a kívánságoknak alkalmatlansági olyak valának, nem az ígérethez hasonlók, hanem (mind az ellen, háboruszerzésre való) ellenkezők; és így vevé eszébe az uram, hogy abból sem urának fejedelmének, kinek erős hittel köteles volt, megmaradására fejedelemségiben nem hogy lenne, sőt inkább minden igyekeztek a volna, hogy valamint s valahogy, vagy erővel, vagy akármi módon exturbálhassák fejedelemségéből, azután helyébe a császár részéről, kit a német tanács rendel, az legyen fejedelem, és immár magok közül is vagyon, a ki ambiálja, kiváltképen Homonnai György. Így több kárt látván az uram csak oda való menetelésben is egyképen mint hasznot (noha elméjének megvételére valami hasznoskát remélhattünk belőle): mi onnan ebéd után elindulván, estvére Szászsebeshez jövé, ott abrakolván, viradtig Dévára haza jutánk.

Látván azért az ur ő Nagysága minden igyekezeteket, hogy oly dolgot vettek elejekbe és oly dolgot akarnak kívánni, a kiknek nyakunkról való elrázásáért (tudniillik, hogy rajtunk német ne uralkodjék) sok halmot raktak belőlünk: nem hogy valamit abban consentiált volna, de haza érkezésünk

után, az obses urakat megajándékozván, békével elbocsátván, így izene a generálisnak: Im kegyelmetek látják, lovaimot készítik, magam készen vagyok és váromat módjával hagyom, ezen mai napon kegyelmekekkel együtt indulok, és ha a török császárnak szolgálót, hadát találok, soha bizony Erdélyben békével való maradást (kitől Isten oltalmazza az uramat, ha addig szerencsétlenség találná is az uramat, kit nem remélek) nem engedek, sem itt benneteket, Erdély országában, nem szenvedlek.

Ezzel elbocsátván a követeket vissza, maga is utánok azon estvefelé elindulván, Illyére mene, onnét le Tömösvárra. Az uramnak Tömösvárra való érkezése mit hozott és mit használt legyen, megmutatják a következő dolgok. Mert noha engem a várban hagyott vala feleségével, első gondviselőül, s azért jelenlétemben esett dolgot nem irhatok: de leérkezésével úgy forgódott, hogy a végekből mindjára hús nap alatt közel 4000 végbeli vitézeket egybegyűjtván, a Vaskapun behozá; bizonyos emberét küldvén alá Szilistria felé, onnan derekas hadak törökkel, tatárral készülének Omer basával. Noha pedig az uramnak ő Nagyságának Forgácsnal való szembenléteit gonoszakarói hamisan, különben magyarázták: de az eventus ismét különben lenni megmutatá, és az ő irigyi hazugságban maradának, az uram nem kevés hirt, nevet, becsületet vön belőle.

Ezen közben a vajda is elközelítvén Szebenhez, Forgács generális is elérkezék, és kétfelől szállának melléje, a vajda dél felől, Forgács napnyugot felől való Kisfaluhhoz közel. A mellé való szálláskor kiütvén a városból a mieink, nem kevés vitézségeket mutatták mind a külsők az egymással való ellenkezések között, de erősséget azzal nem szoktak venni. És noha a két táborban alkalmasint való hadak valának, Forgácsnak levén mindenestől 15,000 embere, a vajdának is 12,000 számú hada: de Szebennek megvételehez, bátor szintén elég lövészerszámok, munitiójuk lett volna is, nem nekik való vala a megvétele; lövészerszámok pedig, ki megtörje azokat a falakat, s porok, golyóbisok nem levén, magok is látják vala jól arra való elégtelenségeket, hanem irogatás, tracták által próbálták, hogy a fejedelmet megijesztvén, városostól dedálná magát, a német császárnak sok kegyelmességét ígervén, Ecsedbe menne ki, ahoz való uraságokat többitenék, és Opuliát is neki adnák; ijesztvén azzal is, hogy mindenfelől destitutus, s nem várhat külső segítséget is, az országnak nagy része is, a városok mind, Besztercén

kivül, már hozzájuk állottanak, s nincsen módja ujólag való fejedelemségének recuperálásában.

De a fejedelem mindezek ellen magát nagy magnanimiter viselvén, nekik arra semmi kedvek szerint való választ nem adott, megmondván: noha a szerencse most így megjátszodtatta, de az Istennek ilyen az ő csudálatos dolga, ha ma bűnökért az embereket megretenti és bünteti, holnap azokhoz nagyobb kegyelmességét mutatja. Országát pedig recuperálni nem óhajtja, mert el sem vesztette. Országának közepében oly erősségben ül, hogy senkitől nem fél; és noha a szászokat érti hogy tőle elhajlottanak, az ő gyenge voltok hozta azt, de vannak azokban is, kik nem mind jó akaratból cselekedték azt.

De az országának minden erősségit még kezében tartja, és egész székelység hozzá a hűséget igazán tartja, az uraknak is több és erősebb számok, a vármegyék is a szerint, és így várja a jó Istennek kegyelmét, nem kételkedik semmit, hogy a töröknek is segítsége el ne érkezzék. Így azért addig tehát az országot dulhatják, égethetik; a mint azt is cselekszik minden irgalmasság nélkül, nem tekintvén azt, hogy magyarok, egy nemzetek levén, pogány módon, minden könyörületesség nélkül rontanak, pusztítanak, kire semmi okot nem adtunk. Lehetetlen azért, hogy az Isten elszenvedje ezt az ok nélkül ránk való jövetelt, és ezt az istentelenséget. Mert ha a vajda mit cselekedett, annak más útja-módja volt; azon conscientia is vádol bennünket, okot egyképen adtunk is; de a mi nemzetiségünknek, hogy Magyarország rontsa Erdélyt, nem. Így azért a fejedelemnek magaviseléséből, a dolgoknak is külsőképen való folyásából veszi vala eszébe Forgács generális, hogy hiában fogott fáradni, reménségében megcsalatkozik inkább mint jó végét remélhetné. Futtatá Kendi István által Brassóból a székelységet, urakat, főembereket; de csak haszontalanul.

Nagy András, a hajduság generálisa, azalatt mikor Forgácsnak és az uraknak haszontalan munkájokat látná, ujólag más-képen kezde gondolkozni, és a Brassónál tett fogyatkozásit remélvén az uránál ezzel vihetne végbe, Szebenbe beszőkék; mely miatt nem kevés búsulása lőn az uraknak; mert az alattvaló hajduság is, a ki a prédával ki nem ment vala, nagy részint, ki utána kezde beszőkni a városba, ki imide-amoda oszlani.

Azonban az uram ő Nagysága is szép török hadakkal megérkezik a Vaskapun be, és maga elől Dévára haza érkezhén, megtekinteni házát és dispositióval hagyni engemet, mivel nyugodt állapottal hon maradtam volna, elkészíte, hogy valami

formán Szebenbe bemenjek, Szászsebesben jó kalauzokat vegyek, kik oly helyeken vigyenek el éjjel, hogy kézbe ne akadnak. Így azért mind levelével, követséggel elbocsátván csak másodmagammal, estve érkezvén Szászsebesbe, ott semmit sem mulatván, úgy menék utféleken Vizakna felől, hajnalban más nap a szebeni kapura, minden akadály nélkül, Istennek hála, békével érkezém. Hire levén a fejedelemnek menetelemben, mindjárást magához vitete, még ágyában feküvén; az uramnak mind levelét megadván, üzenetét is megmondván, nagy örömben lőn, az uramnak szolgálatját nagy neven vevé, nekem is sok kegyelmességét ígéré. Ezalatt, ugyan jelenlétemben felöltözvén, más bástyákról is a lövészerszámokat a Forgács tábora felől való bástyára vonatván, sok lövést tétete. A székelységre mindjárást leveleket bocsáta, tudósítá, hogy már a Vaskapu felől a segítség elérkezett, minden órán közelebb való érkezését reméni, s mint eddig hogy állhatatosan viselték magokat, nem kételkedik, hogy ezután is azon hűséget meg ne mutassák; kire való képest inteti szeretettel, megegyezvén, bizonyos helyen, egész székelységül induljanak, mivel Nagy András is beszökvén, az ellenségnek nem egyképen, hanem néhány módon veszi észébe megrémülését; hiszi bizonyosan, hogy mihelyt a török hadak közelítését, az ő mozdulásokat is érti, megindul a várostól. Így egyfelől ők jövén, másfelől a török, harmadfelől már magának is ott ben szép praesidiuma vagyona, hiszi, az Isten az ellenséget megszegyeníti, és az országot inségek alól megszabadítja.

Mikoron azért mind a lövéseknek szokatlan voltából, s másképen is Forgács és a vajda vennék eszékbe a fejedelemnek remélendő szerencsáját, látván, hogy az ország státusi közül senki el nem jó Forgács hivatalára (ki gyűlést hirdet vala Medgyesre az országnak), megtudván a töröknek is a Vaskapun való beérkezését, meghozván a vajdának is Havasalföldéből, Omer bassának a Duna mellett való készen lételét; Szeben alól elindulának Medgyes felé, mind a két tábor, egyik a másikat követvén; holott a fejedelem is felülvén, és kimenvén egy-néhány szép sereggel, ellenkezésekkel mennek el a város mellől.

Beérkezvén a fejedelem a városba, engemet visszabocsáta azon estve, hogy az ellenség elmene. A havas alatt Doborkáig 50 lovassal kísértetett, 50 képére vert arannyal megajándékoza, több kegyelmességét is ígéré. Ez az ő-adta arany volt pénzemnek, akkori szegény legényi állapotomban, fundamentuma, et super hoc aurum aedificavi; abban egyet sem költöttem el, míg hamar

más ötven, és azután több-több kezde reá gyűlni. Quia erat benedictio, neque repugnabant. Így elbocsátván a fejedelem, az uramat az Isztrigy vize mellett találám Brettyénél. Az uramnak a fejedelem levelét megadám, hogy ne késsék, éjjel-nappal siessen a mint lehet, mivel az ellenség elment; hogy rajtok lehessünk, megmondám. Ez mintegy déltájban lévén. A törököknek az ellenség megrémülését, a város alól való elszállását az uram megjelentvén, nagy örömben lének. Az nap Dévára menének, és azon estve s éjjel az utra készülvén, a törökökkel ismét megegyezénk Szászvárosnál, onnat ismét Szászsebeshez; a hova levele jöve a fejedelemnek, hogy a török hadak, mig maga is kiérkezik, ne fáradjanak tovább.

A székelység is vigyáztván az ellenségnek minden szándékára, mihent értették Szeben alól való elszállását, ottan ők is, a mint jobban lehetett, serénykedvén, Fogaras felől érkezének a fejedelem mellé. Azokkal az hadakkal együtt kiindulván a fejedelem is Szebenből, megegyeze Szászsebesnél. Mert még az ellenségnek szándékát, melyre megyen Medgyesről, nem érthetni vala igazán; és ezért kellett a fejedelemnek Fejérvár felé jöni. Hogy azért a kétféle hadak Szászsebesnél megegyeztek, másnap meghozák, hogy Segesvár felé indult az ellenség Székelyföldre felé, hogy a székelységet elszakaszsa a fejedelem hűsége mellől, és inkább mellőle elvonhassa. Minden mulatozás nélkül mi is azért indulván, Mihályfalvához szállánk; onnat ismét Medgyeshez sietvén, a nagy-ekemezei rétre. Itt a szegény medgyesi szászokat az hajduk és több latrok felverék a kastélyon kívül, az is oda lészen vala, ha az uram meg nem oltalmazza vala. Hogy Forgács Zsigmond venné eszébe, hogy semmit nem használ a székelységet mellé való vételében, ha mind dulatja, fosztatja is őket, utát Udvarhelyszéknek széléről fordítá Barczába ismét, és noha nem kevés kárt tőnek, de nagyobb romlást tehettek volna tüzzel; de könyörületesen cselekedének, mint árhattanak volna, látván, hogy semmi haszna, ugy is semmiképen, sem tűz, sem fegyver, sem kár a székelységet a fejedelem hűsége mellől el nem vonsa.

Dánosi réten vala tábora a fejedelemnek, mert Segesvár elhajolván Forgács Zsigmondhoz, nem akarjuk vala hátunk megé hagyni. De keményebben viselék magokat, mint kell vala; semmi hűséget nem mutatának, nem is ígérének, mutatván arra, hogy szabadítsuk meg az ellenség tüzétől az országot, azután meglátják mit kell mivelní. Módunk sem lévén, hogy hirtelen ártsunk, az ellenségre is egyszersmind vigyázzunk,

onnan fordulánk Almakerék felé, Rétenhez szállánk, onnan Fogarason túl, a vadkert mellé.

Ugyanazon este az odaszállás után, Szilasi Jánost 3000 lóval választá el a fejedelem előjáróban, hogy viradtig általmenjen az erdőn és neki bizonyos hirt hozzon Vledénhez másnap, az ellenség mit mivel; az hová nekem is elmenni parancsolák, én jól tudom mind az utat, mind az oda be való helyeket. Noha bizony jobban kellett volna tudnom, szégyenlém oly állapotban tagadni, el kelle mennem, és ösvényeken viradtig Zernyestig menénk. Ott hajnalban oláhokat fogdosván, megmondák, hogy a hadak az előtt való nap Töröcsvárához szállottak; ők úgy tudják, be akarnak Havasalföldébe menni. A mint úgy is vala; mert a nyomra akadván, ottan az üres táborhelyre jutánk; honnat már felkelvén, akkor költözik vala a vár alatt a szoroson. Az utoljába belékapván, sok rosz üres szekereket értünk el, kiket barmok vontak, de igen kevés prédát kaphatánk haszonra valót; mert a mi gyalogja vala, azt hátul rendelte vala, és a várból is erősen lőttek szakálasokkal, taraczkokkal hozzánk; jó legényeket is meglövöldözének, egy Gyarmati Mihály nevü hadnagyot taraczkkal ellövének.

Látván, hogy mi ott semmi hasznot nem tehetnénk, kinél nagyobb kárt ne vallanánk, Rosnyó felé szép sereg-rendelve visszaszállánk; és mikoron Feketealom felé akarnánk menni, látánk a nyomon Brassó felől jönni három nagy seregeket, de kik lehessenek, sem mi, sem ők minket nem tudván: mikoron a mi seregeinkből egynéhány lóval oda felé rugaszkodtanak volna, ők is a szerint felesen kirugaszkodván seregekből, egymás közelítésével mindjára est eszünkbe vevők, hogy török, tatár; sem mi, sem ők azért okot nem adván mindjára est az ellenkezésre; azonban magyarul szólítanak, kik és ki hada vagyunk? Kik mikoron megértették volna, ők is magokat megmondván, ott, egymással szembe levénk, örvendezéssel köszöntvén egymást. Hát ők is: az ellenség hova lett, hova ment?, annak nyomát kergeték. Megmondván azért nekik az állapotot, haszontalan tovább fáradni, ők Keresztényfalvára szállának, mi Feketehalomba. Kiról a fejedelmet, mint az ellenségnek országából való kimenéséről, és Omer bassának derekas hadakkal való elérékezéséről, ugyan általam a hadak tudósíták Vledénhez való szállásával. Az ellenség elmenetelén Istennek hálát ada, a török-, tatárnak későbbben való érkezésével nem sokat örvendeze.

Immár az Isten ellenséginket megszegyenitvén, előttünk

elfuttatá, azon nem kevés örömünk vala; de az örömet nagy búsulás követé: mert annyi török, tatár, oláh érkezék be, mind fejedelmestül, országostól, nem kevés búsulásunk vala, többen levén 30,000 embernél; Omer basa velünk, s vele azon kívül török sok vala. Volt min gondolkodnunk, mert ha akart volna, mind országostól, urastól, kik jelen voltunk, az országnak ur és nemes rendeit felkötözhatték volna. Ezért is vala a félelem: mintha Omer basa verte volna meg az ellenséget, nem kevés summát kér vala a fejedelemtől, olyan pedig, a kit monetának hívnak, nem vala. Ott is nem keveset szolgálta az uram (mivel a basával és a tatár murzáknak is némelyikével esmeretsége volt) szép szóval, adós levéllel. A mellett holmi kupák, poharak, pohárszékek voltak a fejedelemnél, azokat kelle oda adni, és a mi igen kevés monetánk, mint olyan fogyatkozásban, szerét teheték; de ugyancsak kibeszélé őket.

Itt igen szűken vala a quotidianum is, mert táborunkat elhagyván Fogarasnál, a ló faráról, konyhakocsikról elfogyott vala. Én az uramat, sőt a fejedelmet is bővön tápláltam Földváról szép czipóval és kalácscsal; mivel házam népe Hidvégről oda futott volt, jó módom vala benne, kinek becsületét, hasznát is vöm, mert a fejedelem a hidvégi nemeseknek, kik Brassóval együtt ellene támadtak vala, minden jószágokat ugyanazon táborban nekem ajándékozá.

Igy azért, az országnak noha igen igen nagy romlásával, de az Isten megveré, megszegyenité Forgács Zsigmondnak kassai generálisnak ok nélkül reánk hozta hadait, mind a Sorbán vajda hadával együtt; és több kárt, gyalázatot valla, mintsem ezért becsületet, jutalmat, hirt, nevet nyert volna. Ebben pedig az ügyében a fejedelmet segítő elsőben az egymásszeretet, egymást való értelem: mert semmiképen meg nem szakgathatták az országnak státusit, szász uraimékon kívül. De ők az erősségekben voltak, ültek, bizony meg is adák az árát, mert mindenik alkalmas mulctát ada a fejedelemnek az ellenségnek kitisztulása után. A török is valóban megmutatá, hogy nem engedi a német birodalma alá Erdélyt, mert mindkét felől derekas segítségüket ada.

Nem kevés munkával és sok ígéretekkel kibeszélvén a török, tatár hadakat, a fejedelem Fogarasba visszamene, elsőben Brassónak minden hostátait elégetvén. Ott engemet a jó Istennek kegyelmes gondviselése által a csiki vicekapitánysággal ajándékoza meg az uram akaratójából, és hogy újól magam mellé bizonyos számu lovas, gyalog hadakat írjak el, kivel

Váradra menjen, mindjárast tisztembe bocsáta, 26 esztendősbeli ifju koromban. Áld meg Isten, vezérelj ily ifjuságomban való ilyen becsületes tisztemet, viselhessem becsülettel dicséretesen más jó vitéz hadnagyoknak példájával előttem.

Fogarásból azért beérkezvén Csikba, Csicsóba, Kelemen Mihályhoz (az én tisztemről való parancsolatokkal), ki akkor főkirálybíró vala, igen kedvetlenül fogada, mindazonáltal ott gyűlésbe hirdetteté a székeket. Kiben mikoron én is beérkeztem volna a mellettem és velem való levelekkel (mert comissariusom nem vala, kinek de necesse meg kellett volna lenni; de mind az uram, azt hiszem, arról megfedekezett, magam is nem tudtam meggondolni): a leveleket praesentálám, kikben tisztemről parancsol elsöben a fejedelem, azután commendál az uram más levelekben, a mi székely szokásunk szerint. Azért engem szállásomra bocsátván, magok tanácskozáásra maradván, deliberráltak felöle, hogy engem, mivel ott zálogom nincsen, kapitánynak nem agnoscálhatnak. Azután behivatván, egy paraszt, írástudatlan öreg ember, Fodor Bálint, levén ott; ez által kezdének óráltatni. De mikoron ki nem tudná vagy merné mondani, mit akar, magam magyarázám meg, a mit ő ki nem mondana. De ebben magnanimiter akarván magamat viselnem, arra csak így felelék: Mivel mentse kegyelmetek magát, hogy engemet kapitányának fel nem vehet, tudniillik hogy semmi zálogom, sem residentiám itt nincsen, értem; most én azt nem disputálok, sem az én tisztemet erővel én nem oltalmazom; vagyon arra ki gondot visel. Hanem az én uram ő nagysága, Bethlen Gábor, kegyelmetek fő-kapitánya; én annak egy főember szolgálja, erdélyi, és igaz régi székely nemzet vagyok. Imhol a mi kegyelmes urunk ő felsége parancsolatja, ki nekem úgy mint csiki vice-kapitánynak szól, olvassa el notárius uram. Elolvassván: abban parancsolva vala: írjak el 400 lovast, 300 gyalogot, mert a csiki gyalog azelőtt való brassai harczon veszett vala. Im azért kegyelmetek hallja mit parancsol a fejedelem; ha ki szómat fogadja, harmadnapra mustrát hirdetek, attól becsülettel veszem; ha ki szómat nem fogadja, bizony megbüntetem, a mi kegyelmes urunktól s egyszersmind főkapitányától nekem adatott autoritásomból.

Így a harmadnap előjövén, hát mindenek engedelmesek, és a mustrán jelen vagnak. Én azért az én hivatalomnak megfelelők, és a kik hozzám jó akarattal voltak, ugymint: Szent-Miklósi Gurzó Márton, Bernáld János, Kósa Balázs, Bartalis Ferencz, Beke Oremus, azoknak barátságokat megköszöném;

a többiekhez is simulván, az időnek engedtem. De azok azért ugyan nem szüntek meg alattomban alám vermet ásni, mint: Kelemen Mihály, Hadnagy Mátyás, Fodor Bálint, Incze Balázs, notarius; és titkon szék nevével a fejedelmet busíták, utána valókat ígéretekkel unszolták. Itten az Isten volt velem. Mert azonban ki sem indulhatván Csikból, a mustra után harmadnap, Forgács Zsigmond 24 zászlóalja gyalogja, Moldován való általfutásán, nem érkezhetvén a lovassal, meghozák, hogy a csiki uton jönek. Ott én is elejekbe menék, nem csak az hadakkal, az egész csiki néppel; és Nyiresben utjokat megállván, magokat megadák. Minden fegyverektől őket megfosztván, magokat békével, ugyan a megirt hadakkal Kolosvárhoz, a hol akkor a fejedelmet elérém, kísértetem; kiért a fejedelem nem hogy tiszteemet elvette volna, sőt több kegyelmességét ígéré.

Ott azokban szegények közül 40 personát hadnagyokkal kiválaszta; Géczy Andrást a Portára követségre bocsátá, a zászlókkal együtt a 40 rabot a császárnak ajándékba küldé; egy részét maga gyalogi közé esküdteté, ki imide-amoda oszla az országon, ki haza akkor is azután is bújdosék.

Forgács Zsigmond a Király-utján Töröcsváránál Erdélyből beszaladván, mint feljebb írók, míg Havasalföldéből felkerülne (mert lassabban mehetett mint akarta volna), a sok esők után, mint ősszel, az utak is megvesződvén, a vizek is megnövévén, a tatárság is a Bozzán azonban általmenvén Havasalföldére, nyomába akadván a Forgács és vajda hadainak, utána menvén, Moldován a Bakó erdején érte a tatár el, ki semmi harczot nem adott, hanem csak ment. A tatár is az utóját a hol érte nem kimélte, minden terheket, szekereket, táborokat elnyerte. Itt kétfelé szakadtak: a vajda lengyel hadaival Lengyelországra, mert azok vitték az Erdélyből való kimenetel után a vajdát az ő hópénzekért; Forgács pedig a havasokra fogott, hogy azokon menjen által. Ott az Isten csudálatosan cselekedék vele; mert tiz napokig bujdosatá őket a nagy havasokon, úgy hogy egy nap mit előmentek, másnap meg visszamenték, minden éléstől elfosztattak, nem volt oly ur, ki lóhussal nem lakott. Így veré Isten ott is őket ok nélkül ránk jövéséért. Nagy későre megszakadozván, ki Máramaros, ki Besztercze felé, ki Lengyelországon, úgy bujdosatak hazájokba. Így fizeté meg Isten jutalmát érdemek szerint rajtunk való cselekedeteknek.

A fejedelem, a mi hadakkal lehete, Váradra mene ki, az hadakat városokra, falukra osztván, engem a csiki hadakkal

Marjákba és több falukba. A Forgácsal bejött hajdúkból nem keveset fogtak vala el Máramarosban, akik szakadozva jöttek, ki egy, ki más uton; kiváltképen két kapitányt, a nánásit és pércsit; kiket midőn szintén a Váradi kapun be akarna menni a fejedelem, mindeniket akkor támaszták fel karóban; többeket benne sokat felakasztata. Így fizete nekik érdemik szerint.

Mikoron azért a fejedelem Istennek kegyelmes dispositiójából ellenségin győzedelmet vevén, Váradra hadaival kiérkezett volna; Forgács is, az elszaladott, lómáján eléhezett urakkal, Homonnai Györgygyei, Dóczi Andrással, Czobor Mihálylyal, Rákóczi Lajossal s többekkel, vissza Magyarországra, hazájokba érkezett volna; a palatinus Thurzó György már ezeket értvén, és előrelátván, hogy ha az ő tanácsából fellobbant tüzet meg nem oltja, nagyobbban való elterjedésével derekasabb romlást hozhat: Kassára alájövé, Báthori fejedelemhez követit küldi, hogy az elmúlt dolgok sopiáltassanak, és mind a két részről ujólag való békesség confirmáltassék.

Kikre nézve a fejedelemnek is noha tovább való igyekezete vala, és messzebb való progressusa is lehetővén, igyekezetét előbbvihette volna: de meggondolván, hogy Erdélyben Brassó, ki rebellis, háta megett valamit olyat indit, kiből nagyobb kára következhetik: a kínált békességet acceptálá, és több alá- s feljáró követségeknek alkalmatosságával bátorságot vevén a palatinusnak assecuratiójával, az esztendőnek végében haza Erdélybe való igyekeztiben lőn foglalatos.

1612.

Az esztendőnek ujságán azért Váradon és mindenütt ott kün való birodalmiban dolgait a fejedelem disponálván, minden országos hadait házokhoz bocsátván, maga is beindulván Erdélybe: Kolosvárra, Fejérvárra, onnat Szebenbe mene. Azért én is ilyen uj állapotomban, mind a szerencsének élvén s mind ifjuságomtól viseltetvén, mikoron az én seregimmel Radnóthoz értem volna (mert Kolosvár felől nagy hófúvások miá törés nem vala): házokhoz bocsátván a velemvalókat, magam utamat Szabédba, az hol szerelmes feleségem, kit sok időtől fogva nem láttam vala, némely jó barátimmal térítém. Kit nagy jó egészségben békével találván, egymásnak való örvendezésink után ott harmadnapig mulatván, Csikba a tisztembe együtt indulánk.

De a nagy hatalmu Istennek csudálatosok az ő dolgai, és mely igen változandók a szerencsének az ő forgási, im majd

magamon is tapasztalom meg: mert egyfelől hizelkedik, másfelől megcsal a szerencse. Mint ilyen ifju állapotomban a szerencsét mikor már kötve tartanám magamnál, beérkezésem után Csikban, jóakaróimmal egynéhány napokon lakozom, azonban reméttelen keserűség környékeze meg; két hétre bemenetelem alatt, hirtelen való gutaütéssel egy szempillantásban 30-a Januarii viradólag a halál hirtelen szemem elől kedves szerelmes feleségemet elragadá. Kinek immár hideg tetemeit mikoron a földnek, az ő anyjának meg akarnám adni, Hidvégen készülvén hozzá, az időnek akkori alkalmatossága miá, intetvén jóakaró atyámfiai által, abeli szándékomat megváltoztatám, és Oltszemin, szerelmes szülőimnek temetőhelyén, a földnek ajánlám. A brassaiak, reávigyáztván akaratomra, 500 gyalogokat küldtek volt ki Hidvégre, hogy impediálják a temetést; kik látván, hogy abban semmi sem telne, prédálni kezdvén a falut, egynéhány, ugymint 17 számból való, jobbágyink elégett házunkban, egy boltban szorulván, annyi gyalog ellen tartották három óráig. De semmi lövészszámok nem lévén, csak paraszt dárda-fegyverrel oltalmazván magokat, tovább nem tarthaták, a puskákkal lövöldözvén reájok egy ablakon be egy almafáról, és így szegényeket ott kegyetlenül megölték.

A fejedelemnek Váradra való járása alatt a brassaiakra, mint uroknak rebellisére való vigyázást, a háromszéki atyafiakra biztam vala; kik a télnek mivoltához képest, a mennyi tőlök lehetett, nem is mulaták el, hogy nem infestálták volna. De a havasalji utakat semmiképen el nem foghatván tőlök, nem intercludálhatták semmiképen, hogy deditióra mentenek volna.

A télnek kietlen erős volta azért mikoron valamennyire ereszkednék, és martius is elközelgetett volna, a fejedelem bizonyos számú hadaival Szebenből megindulván, Barczában szálla; és minekünk is kemény parancsolatokat küldvén minden seregeinkkel Feketehalomnál excipiálók székelységül a fejedelmet; és ugyanazon napon a kastélyt megszállatá, hat falkon taraczk levén velünk, lőtetni kezdé. Mikoron azért a sáncznak felferésében forgódnánk, és egy szakállasból az udvari gyalogoknak vicekapitányát meglőtték volna, azon a fejedelem megbúsulván, parancsolá, hogy a dolgot szörnyebben fognók. Mikoron azért a benne való szászok megrettentek volna, szót adának a megadásról; de Brassóból küldetvén ki 32 gyalog, ugyan a városi ifju rend közül, ezek a megadást retractálják vala; és a toronyban szorulván, nem kevés kárt tesznek vala

a mieink közül. Mikoron azért porokból ők is fogyatkoznak, és az oda fel való szoruláshoz sokképen való fogyatkozásokat látnák, nem tarthatván, megadák magokat. De jaj szegényeknek! mert iszonyu rettenetes halálra kelle menniek. Mert mivel a toronyból ezek lőtték vala meg a felül megirt vicekapitányt, a fejedelem magát meg nem tartóztathatá, hanem mind azért, mind hogy a brassaiaknak rémulést és a meghódolásra inkább utat nyitna, Vidombák és Keresztényfalva között a huszát karóba vereté, a tizenegyet felakasztatá; harmincegyet ilyen kinokkal a harminckettődikkel exequáltatá, és azt Brassóba bebocsátá, de ez is a hóhérságért ott ben Fejér Mihálytól megöletteté.

Feketealmot kezéhez vevén, Rosnyót megszállatá. Mikoron annak megvételeben foglalatoskodnánk, kétfelől lőtétvén, a Töröcsvára felől való magas hegyre vontak vala két falkont, kikkel a várba belöhetvén, a bennevalóknak nem kevés félelmet szerez vala; mely sánczra a brassaiak kiütvén, kiben egy udvari hadnagy 100 gyaloggal és több udvarhelyszéki gyalogokkal vigyázván, éjjel viradta előtt a sánczban valóknak egynéhányat levágtatván, a falkonok lyukait bedugák, kerekeit elvagdálák, de nagy völgy levén a sáncz között, már a csalárdúságtól is tartván, mi a kapu felől való sáncznak oltalmazásában forgolódván, azon békével Brassóba térének. Mindazonáltal nem tágitván a vívást, tüzes laptákat is bocsátván be, azután három napra azok is megadák magokat.

Onnan Töröcsvárához menvén, azt a többinél kevesebb munkával kezünkhöz vevők, mert csak azt sem várak, sánczczal környülvegyük; addig azok is magokat megadák. És mind Töröcsvárában, mind Feketehalomban praesidiumot hagyván, onnét Hermán alá menénk. Ezek magokat keményebben viselék; mivel egynéhány számú praesidiumot küldvén belé a brassaiak, egy német, külső országbeli emberrel, ki többször is afféle helyeken forgott, látván elégtelenségünköt (mert a porunk elfogyván, estvéig is 20 vagy 25 golyóbist hozzá nem lőttünk) ezek meg nem adák magokat. Innét gyalázzal elmenvén, a földváriakat meghódoltatok, abban is praesidiumot hagyván; a prásmáriak is szép szót nyujtván, azután azok is megtréfálnak. A fejedelem vissza Szebenbe mene, és minket székelységül elrende, kiki két hetet mint, mikoron töltsön, ott elrendelé Barczában, a brassaiaknak includálására ott hagyá Bethlen Farkast, a Török István és Mocsoni Gergely seregeivel. Marada ott velek elsőben Háromszék, kit azután én, a csiki

haddal válték fel. A töröcsvári kapitányt a deditióért Fejér Mihály megöleté.

Oda feljebb emlékezetet tettem rövideden a Géczi András Portára való követségéről; ki mikoron beérkezett volna a Portára a fejedelem követségével, ő az urától reá bizott követséget fordítá, és a brassaiak dolgát az ország nevével kezdé agálni a Portán fejedelem ellen, amint hogy ezt obtineálá is. Mikoron a Portán igyekezetét ennyire végbevitte volna Géczi, kiindulván onnat, Tergovistára jöve a vak Ráduly vajdához, kinek erős parancsolatot iratott vala a Portáról, hogy Géczit Brassóba bekisértetné, sőt promoveálná is hadai-val. Melyet noha kényszerítették vala megcselekedni a vajda: de megemlékezvén, hogy vajdaságának kiváltképen való első oka a Báthori fejedelem volna : mindeneket értésére ada a fejedelemnek, a miket már kénytelenségből kell vala cselekedni, azokat későbbben cselekeszi vala; és el is mulatván benne sokakat. Mindazáltal 200 kopjás ráczokat adván melléje, Brassóba a Parahó után juniusban érkezik Géczi András.

Mindezeket az igyekezeteket, a Portának is tökéletlenségét jó idején azelőtt eszébe vette vala a fejedelem, de a gondviselésben restebben fárad vala: mert sem Portára császárhoz, sem utána való gondviselőkhöz követét be nem küldötte, hogy eleit igyekezte volna venni; és így csak elhallgatván, semminek vélvén, őneki, azaz Géczinek akarátja előbb-előbb mégyen vala. Ezekre nézve mikoron a vajda értésére adta volna a fejedelemnek hozzá való érkezését Géczinek, Német Gergelynek parancsolja a fejedelem, hogy Brassó mellé szálljon az egész székelységgel, ki akkoron udvarhelyszéki kapitány is vala; melyet minél hamarabb megcselekedének a Géczi András bejövetele előtt. De a sok utak között nem érkezhétvén minden ösvényekre való vigyázásra: a feljebb megirt ösvényeken kiérkezik, minékünk Szent-Péter mellett fekvő táborunkban való mulatásunkban. Annakutána szaporodván minden nap Géczi, néhány tatár, török is érkezvén hozzá, minden nap nem kevés csatázások, ellenkezések, szép vitézjátékok estek a város mellett. Ott a kinek kedve volt hozzá, megmutathatja magát.

Valának Brassóban, kik a Sorbán vajda és Forgács itt az országban való hadakozásoknak idején benszorúltak vala; az urak közül Petki János, kit (tökéletes igaz jámbor hazafia lévén, az ő jámborságáért a fejedelemmel meguntattak vala) megvete, szolgálatját nem vevé, nálánál érdemetlenebbeket promoveálván. A benne való virtus noha ezeket békével szenvedí vala, de

végtére annyira megvettetvén a fejedelem gratiájából, magának refugiumot Brassóban keresvén, ugyanott, ezen késő őszön, sok betegségi után holt meg. Főemberek voltak ott ben: Nemes Balázs, fiával Tamással, Nemes János, Mikes Zsigmond, Nagy Menyhárd és többek.

[Bíró Sámuel folytatása.]

Minden változások között, a Brassónál való harc után, a fejedelemnek szivét, sok gonoszakarói Bethlen Gábornak, nem szünik vala ingerelni. Melyet is kifakasztja a fejedelem; mivel Szebenben vendégeskedésekben és dobzódásokban töltvén idejét, midőn Bethlen Gábortól is (ki udvari kapitánya, egyszerűsmind komja is vala a fejedelemnek) ebédre hívatvatván, meg-részegedett volna, és onnan szállására akarna menni: történék, hogy a grádicson menvén le az udvariakkal együtt, egy kő kiesék a grádicnak felső lépcsőjéből (holott a grádic a gazdának vigyázatlansága miá, a régiségtől is elromlott vala, és Bethlen Gábortól egynéhány izben meg is intetett vala a gazda, hogy reparálná, mivel ha valakinek valami sértődése érkeznék miatta, bizony ő búsulna meg érette), mely kő a fejedelmet alig le nem üté lábáról. Mindazért a praconcepta opinio, mely eleve a fejedelem elméjében megvala, mind pedig a hizelkedőknek szavai elhitetik vala vele, hogy Bethlen Gábor factiójából esett volna le a kő, meg akarván vele a fejedelmet öletni, hogy ő a fejedelemségbe beállhatna. Azért a fejedelemtől igen becs-telen s fenyegető szókkal illeteték, és ugy mene a fejedelem maga szállására. Bethlen Gábor is, tartván a ki-tudjától, nehogy a megindult és részeg fejedelem valamit molialna ellene, ő is maga udvari népével reá készíté magát, hogy ha valami követ-keznék, számáru meg ne hallna, és magát ha lehetne meg-oltalmazná. Azalatt Nagy Gergely, az udvari gyalogoknak kapitánya, és Kákonyi István, kik Bethlen Gábornak jó akarói valának, a fejedelem előtt menteni kezdék Bethlen Gábort, és bizonyítani a kőnek történetből való leesését és hullását; hogy Bethlen Gábor annak előtte a gazdát halálnak fenytéke alatt intette volna azon grádic reparatiója felől, nehogy valakinek romlása történék miatta; melylyel a fejedelem elméjét meg-csendesíték. De minthogy Bethlen Gábor előtt példák valának: Horváth Miklós lovászmestere, kire megharaguván, részegen összetapodtatta vala a fejedelem, és ugy ölte vala meg lova lábával, s Nagy András, kinek fejét vétette hiti ellen: nem mere

egész bátorsággal bizni a fejedelem megengesztelődéséhez, ne-hogy ő is, megrészegegvén a fejedelem, úgy járna, mint amazok. Azért levelet ír a tömösvári passának, egyetértvén a szászokkal: sietne a passa bejöni a hadakkal, mivel Báthori Gábor a némethez akarna hajolni, s az országot is hajtani, ő pedig, a fényes Porta hűségében levén, Báthori Gábort fejedelminek nem akarná esmérni, mivel az országnak is minden törvényét és szabadságát felforgatta volna; azért mihelyt ő érkeznék a török hadakkal, maga is szászokkal és székelységgel melléjük állana. Mely levele Bethlen Gábornak elfogattaték, és a fejedelemnek kezéhez jutván, a fejedelem mind eltitkolá, várván az időt és az alkalmatosságot, melyen bosszuállásával együtt kifakaszt-hatná. Történék azalatt, a fejedelem Szebenből kimenvén Fejérvárra, Bethlen Gábor is udvarhoz mene, holott a fejedelem asztalához marasztatván, midőn már asztalnál volnának, a fejedelem medgyes-bort iszik vala, és az inas Bethlen Gábornak fejr bort vivén, mondja vala Bethlen Gábor: Öcsém! Hozz nekem is a veresből, mert megérdemlem. Azon a fejedelem felgyuladván, a kardját oldalán megcsapja (mivel szüntelen azt visel vala), és Bethlen Gábort becstelen szókkal illetvén és árulónak mondván, és hogy levele is kezében volna, mely miatt életének el kellenek fogyni, rutul szidja vala, és hogy nem veres bort adatna innia, hanem a vérével akarná megfestetni padimentumát, nagy kiáltással esküszik vala. És midőn már a fejedelem ellene akarna indulni, nagy tumultus levén a palotán, Bethlen Gábor azonközben Kapi András és Rhédei Pál segítségével által kirándula a palotáról, és tanult vitéz szolgálai körülvevén, az udvarból kiszalada és azon éjszaka Dévára, maga várába mene; maga a fejedelem pedig Alvinczre, hálni.

Felébredvén azért reggel a fejedelem, és elgondolván mit cselekedett legyen, és micsodás veszedelem következhetnék Bethlen Gábortól: igyekezik vala, miképen vehetné és csalhatná magához Bethlen Gábort és megölethetné; azért ír egy levelet Bethlen Gábornak, és követi tegnapi részegségében esett alkalmatlanságáról, s egyszersmind kéri, ne sajnálja hozzája feljöni és 3000 forintokat vinni, mivel pénzre volna szüksége, és azért neki Szászvárost inscribálná. Kapván Bethlen Gábor e jó alkalmatosságon, már a pénzt elkészítette vala, és szintén indulófélben levén, érkezik Kapi Andrásnak és Rhédei Pálnak levelek, hasonlóképen a fejedelem udvari papjának is azután csakhamar, ugymint Rettegi Jánosnak (ki Bethlen Gábornak kiváltképpen való jóakarója vala), melyekben adják

vala tanácsul, hogy ha életét szeretné, akármicsoda szin alatt hivattatnék udvarhoz, ne menne, és a fejedelemnek semmit is ne hinne. Történék ezalatt, Bethlen Gábornak egy szolgáljával, Debreczeni Andrással, találkozik Fejérváratt egy asszony (kit Török Katának hívtanak, kié Hunyad vára vala), ki is azt izeni Bethlen Gábornak, hogy nekie az éjszaka a fejedelem Alvinczen (mivel azon éjszaka vele hált a fejedelem, s Bethlen Gábornak is szerető atyafia vala), nagy hittel megesküdt volna, hogy mihelyt Bethlen Gábort udvarához kaphatja, mindjárt megöleti, azért semmiképpen udvarhoz ne menne. Megértvén azért ily világosan Bethlen Gábor a fejedelem szándékát; illyei kastélyát jó rendben hagyván, Déván is erős praesidiumot helyeztetvén, maga válogatott 50 szolgálival septembernek közepe felé Tömösvárra mene. Kapi András pedig és Rhédei Pál megfogattatának a vele való egyetértésért, és Szebenbe küldetének fogságra a fejedelemtől.

Nem kevés confusióban vala azért a fejedelem, mind a Bethlen Gábor elmeneteléért, mind pedig a beszterczeiek miatt; kik is látván, hogy a Báthori Gábor fejedelemsége alatt a százság teljességgel elmulattatnék, mind pedig hajduságtul, a fejedelem nekik adott hiti ellen, rutul pusztittatnának és prédáltatnának, a török Portán supplicálnak vala, hogy a Báthori tyrannusága alól szabadittatnának fel. Azonban a brassaiak is, kik ezelőtt rebelláltak vala, Géczi András vezérléséből naprólnapra szaporitják vala hadokat, és segítséget is kérvén Rádulytól, a Minye vajda fiától, a török császár parancsolatjából 600 lovast is nyervén, Segesvárat el akarják vala foglalni, és a fejedelem ellen megerősíteni. Annakokáért is octoberben kiinditván Brassóból seregeket, ugymint 1000 lovast és 600 gyalogot, sok mives városi emberek és még deákok is mennek vala szabad akaratjuk szerint azon expeditióra nagy örömmel és tánczolva, és tábort járanak, s szállának meg Földvárnál. Géczi András némely becsületes székely nemesekkel, Nemes Balással, Kálnoky Jánossal, Horváth Györggyel s másokkal, 800 lovasnak valának előljároi. Fejér Mihály pedig, a brassai bíró, 200 lovasnak és 600 gyalognak parancsol vala, ki is igen factiosus és ambitiosus ember vala. Mondják, mikor kiment volna a brassai kapun, gyakran tekintett volna hátra, és könnyezve jövendölte volna, hogy soha többször életében azon a kapun be nem menne. Minthogy Földvár mellett az Olt vize foly le, az Olton tul vala a fejedelem tábora, kiknek előljároja vala Török István; ki is mihelyt megértette volna a brassaiak-

nak Földvárra lett érkezéseket, közölvén maga szándékát Mocsoni és Folti Gergelyekkel, jó vitéz kapitányokkal, tetszék hogy az Olton gázlót keresnének, és hajnalban általmennének az ellenségre. Mely meg is lőn, és 14 zászlóval, mely alatt 1200 lovasok valának, általgázlának, és Török István a seregeket elrendelé; a jobb szárnyát Mocsonyi, a balt Folti igazgatják vala, mindeniknek három-három száz lovasa levén, maga a többivel a derekában vala, és úgy szép sereg-vetve felmenének az hegyre, holott Fejér Mihály hada vala.

Kezdék azért Géczi és Fejér Mihály, a mint az időnek szoros-sága engedi vala, rendelni a seregeket. De minthogy nagyobbára városi mester és czéhbeli emberek valának, a rendet igen rosszul tartják vala, és imigy-amugy rendbe állván, mihelyt az oláhok, kiket Ráduly küldött vala, látván a fejedelem hadainak jó rendit: avagy attól való ijedtekben, avagy hogy talám a vajdától is parancsolatjuk volt, ne vessessék magokat és a harczot elkerüljék: a legelső ellenkezésben hátot adának, és minden tartózkodás nélkül Havasalföldébe visszamenének; a szászokat odahagyák. Azonban Mocsoni és Folti az alattvalókkal egyenesen a Géczi és Fejér Mihály táborára rohanának, és majd egy fél fertály óra alatt mind elszéleszték őket. Géczi mellett jó vitéz székelyek levén, azok oltalmazák, hogy el nem fogák, és utat csinálnak neki a szaladásra. Fejér Mihály pedig mikor a szászokkal szaladna, és egy sáros s nádos árkon által akarna menni, egy Tunyogi Gergely nevű katonától feje vétették; s a többit a brassai hostátig vágák. A deákság is könyveket kapván elé, és kezeket az ég felé felemelvén, úgy kérvén gratiát, semmit nem használnak vele, mind levágatának. Fejér Mihály fejét Szebenbe vivék, és ott a piacon nyársba tevék, ott álla mindaddig, mig egy igen nagy szélvész támadván 22-a octobris, onnat ellopattaték. A testit pedig Brassóba vivén, ott temeték el, sok városbelieknek rajta való szánakozások alatt, az asszonyoknak pedig, kiknek férjek, fiok, rokonok elvesztek vala, sok átkozódások között.

Ezen a fejedelem győzedelmén a brassaiak és a Brassóban lévő nemesség, Géczi Andrással együtt különb-különbféle vélekedésben valának. Némelyek javalják vala, hogy a fejedelem gratiájához ragaszkodjanak. De Géczi András a nemességgel és a tanácsban levő első emberekkel tanácslák a Portához való újabb folyamodást; melyen meg is állának, és a beszterczeiekkel egyetértvén, küldék előre a fővezérhez Bengner Jánost, ki informálná a fővezér által a császárt, mi formában hagyattattak

volna el az oláhoktól és megverettettek volna a Báthori hadától, micsoda inségben volnának, és mint prédálná a fejedelem az egész országot; megemlítvén a Bethlen Gábor dolgát is, és hogy ő is az egész ország és szászság romlásáról bizonyoságot tehetne. Bengernernek utána egész instructióval nem sokára küldék követségre Hidvégi Nemes Balást, ki megélemedett idejü és szép experientiájü ember vala. Ki is a szászságnak, székelly főembereknek és Géczi Andrásnak neve alatt midön a divánba behivatott volna, elsőben is a török Portának nagy kegyelmességéről bőv beszéddel szállván, és hogy az által szerzették volna a nagy birodalmat, midön hírek elterjedett volna, mely kegyelmesen bánjanak az alattok valókkal, és az elnyomattattnak kész segítséggel voltak volna eleitől fogva, azért valakik a fényes portához folyamodtanak, soha gyámol nélkül nem maradtanak. Legelsőben is a saracenusoktól és más nemzetektől az által nyerték volna el mind a két Arábiát, Ázsiát, Egyiptust, Siriát, Babiloniát, és a Paleologus familiától kihivattatván Európába, Konstantinápolyt, honnan mintegy vigyázóhelyből vigyázván, valakik megnyomorittatnak más nemzetektől és segítségét kívánták, mindjáraást jelenvoltanak; példa levén a magyar nemzetben is János király, ki elnyomattatván Ferdinandus német császártól, szultán Szulimán által helybeállittaték, és azóltától fogva mind jól is folytának volna a magyarok dolgai, miglen a mostani fejedelemnek, Báthori Gábornak atyafia, Zsigmond, és maga Báthori Gábor össze nem gázolták volna a szegény hazát. Azután kezdé elészámlálni Báthori Gábornak számtalan excessusait; ki minekutána a bátyja, Ecsedi Báthori Istvánnak kincsét eltékozlotta volna, az országnak jövedelmét pedig ismét tolvajokra és kurvákra elköltötte volna: annakutána prédálásra adván magát, városok, várak, faluk teljességgel kimerítettének minden javakból, nem levén elégségesek számtalan nagy költségü vendégségeinek elviselésére, az egész haza is fegyverbe borulna miatta. Mivel mihelyt a fejedelemséget eléré, mindjáraást Magyarország részeit, melyek a német császárhoz tartoznak vala, megbolygatá; Lengyelországba tolvajokat küldé; Moldovát felpredáltatá; Havasalföldéből a vajdát kiüzé és az országot elégeté; a fényes Porta ellen gyakran fenyegetőző szókat szólott; hazafiai, kik a fényes Portához hűséggel voltak, egy részét megölette, egy részét bújdosásra tette; jószágokat azoknak tolvajokra és kurvákra osztá fel; feleségeket sok uraknak erőszakosan megszeplősíté, sőt maga testvérhugával is gonoszul élt. Egy szóval

nincsen az a nagy véték és gonoszság, mely benne meg ne találtnék; bizonyságok a haza veszedelmének Omer basa, Zulphikár basa, Memhet aga, Ibraim csauz, mások is sokan, kik az elmúlt esztendőben a győzhetetlen császár vitézinek előtökjárói valának. Hozzátevéen azt is, hogy Géczi András, megjövetele alkalmatosságával, a fényes Porta assecratioja mellett, bizván, hogy egy hajszála is el nem esnék, kikhez képest oláh segítségek is érkeznén, megharcoltanak volna a Báthori Gábor hadaival, de az oláhok árultatások miatt ötszáznál többen vesztenek el, a brassai birón és két jeles polgárokon kívül. Azért folyamodnak a győzhetetlen császár szárnya alá, oltalmazza meg továbbra is a Báthori tyrannuságától őket, feleségeket, gyermekeket; és ha a budai vezér által (kit sok ajándékival corrupált) az ország neve alatt valami leveleket küldene is a Portára Báthori Gábor, hely és hitel neki ne adassék, mert az hamis levél volna, és sokaknak nevek a pecsétjek volna rajta, kiknek sem hírek, sem tanácsok benne. Melyek felől, hogy Bethlen Gábor is mindenekről bizonyságot tudna tenni, állatá.

Mely oratiója Nemes Balázsnak meghallgattaték ugyan, de nem lett volna oly foganatos; mert tudja vala a Porta, hogy urok ellen rebellisek volnának, a Porta pedig afféléknek nem igen szokott kedvezni, sőt inkább ellenek szokott fegyverkezni; hanem a Bethlen Gábor személye, mely a Porta előtt igen kedves vala, és a fejedelemségre alkalmatosnak tartatik vala, sokat használa ezen Nemes Balázs kérése beteljesítésének; mivel Bethlen Gábor is hasonlóképpen deplorálja vala maga is hazája sorsát a Portán levő vezérek és basák által, Tömösvárról folytatván maga dolgait.

Történék pedig Bethlen Gábor ellen Tömösváron nagy conjuratio. Ki midőn szüntelen járna az ott való divánba, és a magyarországi palatinusnak Thurzó Györgynek és Forgács Zsigmondnak leveleit producálván, bizonyítani akarná azoknak a németekhez hajlandó szándékát: szolgálai közül összeesküvének ketten ellene, Basa István és Vajda Zsigmond, csak ifjacskák, elunván a bújdosást, és meggondolván azt is, hogy az ő atyjokfiainak nagyobb részek Báthori Gábor mellett volnának, és ha a fejedelemnek veszedelme következnek a Bethlen Gábor munkája által, azoknak is romlaniok kellene. Egyszersmind ígérte vala a fejedelem, hogy valaki Bethlen Gábort megölné s kivált fejét eleibe vinné, egy 100 házu jobbágy faluval ajándékozná meg örökösön. Ettől a jutalomtól is viseltetvén, elvégezték, hogy éjszaka Bethlen Gábort ölnék meg; harmadikot is, Debre-

czeni Andrást, magok mellé kötelezek nagy hit alatt, és meg is mutaták neki a kardot, mely a végre, hogy a következő éjszakán fejét vennék Bethlen Gábornak megélesítették vala. Ki jóllehet amazoknak megesküdt vala, mindazáltal a lelkiismérettől furdaltatván, jobbnak itélé, urának a dolgot megjelenteni, mintsem oly vétekbe elegyedni. Azért audentiát kérvén urától, midőn levelet írta, a dolgot megjelenté. Ime, ugymond, uram! jelen vagyok, két gonosz ifjunak ellened feltett szándékoknak megjelentője, mert a te hozzám való sok kegyelmességed és nagy magnanimiád soha elmémből ki nem töröltethetik, és bizony szentségtörésnek tartom, ellened csak gondolatomban is valaha vétenem. Basa István és Vajda Zsigmond ellened feltették magokban, hogy az éjszaka első álomban reád jöjjenek, és az ágyban fejedet vegyék, s Báthori Gábornak vigyék; és már fegyvereket is megfenvén, engemet is szándékokban s tanácsokba részessé tettek, jószágodnak is harmadát nekem ígérték. De én az Istentől félvén, hozzám való sok rendbeli jótéteményidről is megemlékezvén, jobbnak ítélem neked kedvezni, mintsem amazoknak kívánságoknak engedni. Azért az Istenért kérek, jó erős strázsákkal erősítsd meg házadot, kedvezz életednek, s az által nekünk is szolgálidnak, hogy a veszedelemben ne essél. Melyet megértvén Bethlen Gábor, megköszöné s megdicséré az hűségért, és parancsolá, hallgatna. Azonban szolgálait előgyűjt-
vén, megfogatá mind a kettőt; kik megvallván szándékokat, nyársba ítéltetének, mindazonáltal nem akarván az idegenek előtt kegyetlen nevet viselni, és hogy az hazafiai előtt is kegyelmességgel híresednék, jobbnak itélé, megpálczáztatni őket s elbocsátani, valahová akarnának menni.

Nem szünik azonban Bethlen Gábor éjjel-nappal az oda való basát és tanácsit járni és elhíttetni, hogy Báthori Gábor németes volna; melyet jó okokkal meg is állata. Azért leg-elsőben is Budára mene, és ott a vezért magáénak tevé; onnan Tolna, Eszék felé menvén, télre érkezék Landor-Fejérvárra; holott a vezértől, Scanderbégtől öcscsének fogadtaték, és reménység adaték az erdélyi fejedelemségre. Kész is vala Scanderbég azokkal az hadakkal, melyekkel azon esztendőben Moldovában a lengyeleket megverte vala, behozni Bethlen Gábort Erdélybe, ha a fővezér, Tyriachi engedi vala, ki jobbnak itéli vala, elsőben békesség szerint componálni Báthori és Bethlen Gábor között a dolgot, mintsem fegyverrel. Bethlen Gábornak azért nagy szerencsájére meghalván az a fővezér, succedála néki Nazuph, ki igen nyughatatlan és hadakozást

szerető ember vala; kihez Bethlen Gábor elmene Drinápolyba, holott akkor a török császár is, Amhet szultán jelen vala, úgy-mint 1613-dik esztendőben februariusban. Holott mind régi ismert jóakarói, baráti által, mind pedig uri bátorsága által (midőn a császár kengyelét, sétálni járván lovon a császár, megragadta volna, és rövidesen maga ügyét a császárnak előszámlálta volna, mely dolog azon a Portán igen jeles elmének jeléül tartaték) azt vivé véghez, hogy minden portai nagy basák és vezérek kedvelik vala vele beszélni, de kiváltképen a fővezért és muftit igen jóakaróinak tevé. Megengedteték azért neki martiusban, hogy a divánba menne, és ott proponálná maga dolgait; holott ilyenképpen szóla:

Jóllehet ifjúságomtól fogva a fényes Portához való hűségemért sokat szenvedtem legyen: soha fejedelmim ellen, kik igaz magyar vérből valók voltak és hűségüket a fényes Portához megmutatták s tartották, áruló nem voltam, s nem is kényszerítetém azoktól a fényes Portához (mely a bujdosóknak kegyelmes dajkája, a számkivetetteknek gyámola s az igaz ügynek előmozdítója szokott lenni) bántódásaimban folyamodni, sem én, sem más igaz hazafiai. De mihelyt a németes elméjű fejedelmek kezdettenek parancsolni, mindjárt sziámszámkivetések, bujdosások s a Portára való folyamodások lettenek a haza fiai között, a fényes Portánál nyilván vagyon. Mely dolog a Báthori Zsigmond, Mihály vajda s Székely Mojzes idejétől fogva az erdélyi hazafiaknak majd ugyan természetekké vált vala, hogy a fejedelmeknek kegyetlenségétől megterheltevé, a németeknek csalárdságoktól és olaszoknak mesterségektől nyomorgattatván, hazájokból kiűzettevé, nem másuvá, hanem a fényes Porta oltalma alá folyamodnának. Mert minekutána a nagy emlékezetű szultán Szulimán idejében a magyar nemzet kétfelé oszlott, és egyik törökös, a más németesnek tartatott vala, Erdély is, elsőben magok között való veszekedés, azután a hatalmas török nemzet fegyvere által meghódoltatott volna, és magát egyszer a fényes Porta patrocíniumja alá ajánlotta volna; a lón belőle, hogy a két factio szünetlen üldöze egymást, és az erősebb az erőtlenebbet rontá, pusztítá; és mint-hogy az erdélyiek a győzhetetlen császár köntöséhez ragaszkodtanak volna: fél törököknek hívattatának. Innen, mintegy kutfőből származnak minden gonoszok, gyűlölségek, s pártütések a magyarok között. Innen nekem is ezelőtt tiz esztendővel a német párton valóktól, hogy a fényes Portához igaz voltam, és magok mellé nem vonhattanak, kétszer kellett sok

becsületes haza fiaival, uri s főrendekkel hazából kibujdosnom, és mindannyiszor mindenemtől megfosztatnom, mindaddiglan, miglen a fényes Porta gyámolítása által, ujabban édes hazámnak megadattatnám. Mely gonoszokat és szerencsétlenségeket annál könnyebben szenvedhettem, minél ifiabb koromban történnek vala rajtam. Most már, midőn a németeknek hazánkból való kitisztítások után csendességet gondolunk vala, és reméljük vala a fényes Porta szárnyai alatt való nyugodalmunkot, ime hirtelen uj és szokatlan tyrannisnak neme alatt elnyomattatánk.

Mert minekutána Báthori Gábor, az én munkám, én tanácsom és vezérlésem által a fejedelemséget elkaphatá: a jó erkölcsét gonoszra, kegyelmességét kegyetlenségre, igazvoltát igazságtalanságra, adakozó voltát fősvénységre fordítá. Mert sem Isten, sem ember törvényével nem gondolván, legelsőbben is fő és alacsony rendű embereknek feleségeiket személyválogatás nélkül megparáznitá, leányaikat elragadoztatá, azokkal gonoszul éle, sőt maga testvérhugának sem kedveze. Kik ezen gonosz életit az urak s igaz hazafiai közül nem javalják vala, azok közül kit hazájából kikergete, kit megölete, elannyira, hogy senki is valamirevaló ember s igaz értelmes hazafia már nincsen mellette; hanem aféle tolvajok kik annakelőtte az erdőket és pusztákat lakták, a győzhetetlen császár népeit és más jámborokat megölték s felprédáltak; azokkal éjjel-nappal iszik, vendégeskedik, paráználkodik. A szabad városoknak pedig törvényeit, szabadságait, melyeknek megtartására hittel kötelezte vala magát, nemcsak megszegte, hanem a szászságnak is, Erdélyországának is legerősebb városát család szin alatt elfoglalta, bizván annak erősségében, hogy onnat, ha kivántatik, a fényes Porta ellen is rebellálhasson, és mintegy fészke legyen minden gonosz cselekedetinek nagyobb bátorsággal való véghezvitelére. Minden gazdagságától azon várost megfosztatta; maga utczánként járván el a lakosoknak házokat, nagy részeket a lakosoknak a kapukban seregenként ölette meg, egyrészét pedig csak a jelenvaló köntösökkel bocsátotta bujdosni; templomokat, oskolákat felveretett és elprédáltatott. Melyekről az egész szász natióknak követe, Bengner János, és magának Báthori Gábornak képe, inasa s követje, Borsos Tamás és Balási Ferenc is, kik itt a fényes Portán jelen vagynak, ha akarnak, jó lélekkel bizonyágot tehetnek. Hogy a brassaiakról ne szóljak, kiknek dolgok már a fényes Porta előtt világos; kik is nem egyébért szenvednek már esztendőől fogva obsidiót, kívül pedig üldöztetéseket s

minden jószágoknak elvételét és prédáltatását: hanem hogy atyjokfiaian szánakoznak és igaz ügyöket kívánják segíteni. Annakokáért ha Erdélyt, kit a tyrannus teljességgel elnyomortott, és az utak is félelmesek tolvaj miatt, meg akarjátok tartani attól az alattomban való házi tolvajtól, mely latrabb a nyilvánvalónál: szabadítsátok fel minél hamarább a győzhetetlen császárnak győzedelmes fegyvere által.

Hasonló panaszok levén a szász városoknak is, mind emberek, mind levelek által, helyesnek találtaték a Bethlen Gábor beszéde, a Báthori Gábor fejedelemsége pedig az ország népének terhesnek és a török birodalomnak veszedelmesnek. Azért a fővezér Nazuph azon divánban Bethlen Gábort Erdély országa fejedelmének nevezé s köszönté, mely azon esztendőben aprilisnek fogyta felé vala, és fejedelmi méltóságának jeléül kardot, buzogányt, 2000 tallért, három jeles lovakot (melyeknek egyike aranyos szerszámmal s nyereggel, ketteje pediglen csujtárokkal felöltöztetve vala), öt számárt, öt tevét ajándékoza. És Skanderbégnek, Magyar Ogli Ali basának, bucsáki, silistriai tatároknak moldovai s havasalföldi vajdáknak erős parancsolat adaték, hogy mihelyt Bethlen Gábor kívánni fogja, minden erejekkel melléje mennének és erdélyi fejedelemségre vinnék be.